

Metrički uvjetovani oblici kod Homera

Harambašić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:106634>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Diplomski sveučilišni studij Grčkog jezika i književnosti; smjer: nastavnički (dvopredmetni)

Matea Harambašić

Metrički uvjetovani oblici kod Homera

, 2019.

Sveučilište u Zadru

Diplomski sveučilišni studij Grčkoga jezika i književnosti; smjer: nastavnički (dvopredmetni)

Metrički uvjetovani oblici kod Homera

Student/ica:
Matea Harambašić

Mentor/ica:
doc. dr. sc. Linda Mijić

Komentor/ica:
dr. sc. Zvonko Liović

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Matea Harambašić**, ovime izjavljujem da je moj rad pod naslovom **Metrički uvjetovani oblici kod Homera** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

, 12. prosinca 2019.

Metrički uvjetovani oblici kod Homera

SAŽETAK

Rad obrađuje određene stihove Homerovih epova *Ilijade* i *Odiseje* u kojima se uočavaju metrički modificirane riječi. Epovi su, naime, pisani u heksametru te je pjesnik na nekim mjestima morao izvršiti glasovne promjene kako bi se ispunila potreba metra. U radu se takvi stihovi analiziraju te se uočava na kojim mjestima i na koje se načine slog produljuje: kada je produljen vokal iza kojeg slijedi drugi vokal, kada je produljen početni vokal nakon kojeg slijedi drugi vokal ili je produljen vokal ispred konsonanta. Postoje i slučajevi u kojima se duljenje javlja na početku samog stiha. U radu su opisana stajališta recentnih autora, koji su se posvetili toj problematici, te su navedena pravila po kojima je Homer, oblikujući riječi, slagao stihove.

Ključne riječi: Homer, *Ilijada*, *Odiseja*, heksametar, vokal, konsonant, formula, stih, slog, metar, metričko duljenje

Homer's metric conditioned forms

SUMMARY

This paper discusses verses of Homer's epics *Iliad* and *Odyssey* and in which metrically modified words are noted. The epics are written in hexameter and to implement the need of the meter, poet had to modify the words. In the paper, such verses are analyzed to see where and in which foot the syllable is performed: the extended vocal followed by the second vocal, and there is a combination of the initial extended vocal followed by the second vocal and the extended vocal in front of the consonant. There are also cases in which strangulation occurs at the beginning of the verse itself. This paper gives us recent authors views, who had devoted themselves to the this issue, and also lists the rules by which Homer composed verses when forming words.

Key words: Homer, *Iliad*, *Odyssey*, hexameter, vowel, consonant, formula, verse, syllable, meter, metric damping

Sadržaj:

1. UVOD.....	1
2. HOMER.....	2
3. HOMEROV DIJALEKT.....	3
4. HOMEROV STIH.....	4
5. METRIČKO DULJENJE.....	6
5.1. Metrički razlozi duljenja.....	7
5.2. Jezikoslovni (nemetrički) razlozi duljenja.....	8
5.2.1. Imenske složenice.....	9
5.2.3. <i>Epsko duljenje</i>	12
5.2.4. <i>Metateza kvantitete</i>	12
5.2.5. <i>Osobna imena i imena mjesta</i>	13
5.2.6. <i>Akefalni stihovi</i>	13
6. RADNI PRIMJERI.....	13
6.1. Primjeri za duljenje po metričkim kriterijima.....	13
6.1.1. <i>Riječi koje čine niz od više kratkih vokala zaredom</i>	13
6.1.2. <i>Slučaj ako slijede četiri kratka vokala</i>	20
6.1.3. <i>Slučaj ako slijedi pet kratkih vokala</i>	21
6.1.4. <i>Kretici</i>	22
6.1.5. <i>Oblici imenice ὄρος</i>	24
6.1.6. <i>Imenica ἀνήρ</i>	26
6.2. Nemetrički stihovi.....	26
7. ZAKLJUČAK.....	39
8. LITERATURA.....	40
Elektronički izvori	40
Rječnici	40

1. UVOD

Predmet je ovog diplomskog rada analiza određenih metričkih oblika u Homerovim epovima *Ilijada* i *Odiseja*. Homerski korpus potječe iz druge polovice 8. st. pr. Kr. Epovi predstavljaju dio grčkog obrazovanja i pisani su dijalektom koji je bio distanciran od svih suvremenih vrsta po njegovu općenito arhaičnom „osjećaju” i integraciji stranih elemenata nejonskog podrijetla, a istodobno pokazujući očiti jonski karakter.¹ Smatra se da je Homerov dijalekt umjetna mješavina stvorena isključivo za pjesničke potrebe te da homerski jezik nikada nije bio govoren u stvarnosti.²

Homerove pjesme sastavljene su stihički u daktilskom heksametru.³ Bilo je potrebno metrički uvjetovati riječi u stihu kako bi se ispunila metrička forma stiha. Više od 99,9% stihova poštuje određena pravila koja su postavljena za Homerov heksametar. Ipak, postoje riječi za koje se ne može objasniti zašto imaju neki poseban oblik te se za njih smatra da su „proizvod” nekog lošeg pjesnika ili da je taj dio teksta oštećen. Dakle, riječi imaju neke fonološke, morfološke i sintaktičke nepravilnosti.

Cilj je ovog istraživanja prikazati primjere riječi koje su modificirane radi ispunjenja formule stiha te prikazati pravila po kojima se došlo do određenih prozodijskih izmjena riječi, odnosno kada se duži kratak slog, na kojem mjestu u stihu najčešće dolazi do prilagođavanja riječi te određene iznimke i stihovi koji nemaju neka posebna objašnjenja, odnosno za koja se vjeruje da su nastale kao posljedica fonoloških izmjena tijekom mnogih stoljeća.

Rad je baziran na istraživanju *William* *Wyatta* koji je u djelu *Metrical Lengthening in Homer* detaljno opisao metrička duljenja u epovima i na djelu *Unmetrical Verses in Homer* autora *Martina Westa*. U radu se spominju i neke teze homerologa *Milmana Parryja* poznatog filologa 20. stoljeća te njegova prijatelja i kolege *Alberta Lorda*.

Rad je podijeljen na sedam poglavlja. U poglavlju *Homer* opisane su pretpostavke o biografiji autora *Ilijade* i *Odiseje*. U drugom poglavlju opisano je na kojem dijalektu je Homer pisao epove te neka njegova obilježja. U trećem poglavlju govori se obilježjima heksametra te o ideji formula koje su metrički uvjetovane unutar stiha. Četvrto poglavlje informira nas da je Homer, iako savršen pjesnik, pisao stihove koji nisu u metru te nam nudi pregled nekih od njih. U poglavlju *Povijest tumačenja metričkog duljenja* opisana su istraživanja filologa koji su se bavili metričkim oblicima i pravilima o metričkom duljenju.

1 West 1683: 193.

2 Graziosi 2019: 9.

3 West 1997: 218.

Posljednje poglavlje nudi nam pregled slučajeva u kojima dolazi do duljenja određenog sloga te popis nekih riječi koje i metričke potrebe sad imaju dug, sad kratak isti slog.

2. HOMER

Homer je ime koje se povezuje s antičkim pjesnikom i koje se također tumači kao opća imenica koja ima značenje ‘talac’, ‘sastavljač’ te ‘drug’. Isto tako, ime Homer etimologijom se povezivalo sa značenjem ‘slijepac’: ὁ μὴ ὄρων, odnosno ‘onaj koji ne vidi’. Homer se prvi put spominje u 6. st. pr. Kr. U to vrijeme nisu postojale sigurne informacije o njemu. Neki drže da je živio za vrijeme Trojanskog rata (1194. – 1184. g. pr. Kr.), neki da je živio sto pa i četiristo godina nakon tog rata, a Herodot čak kaže da je bio Heziodov suvremenik. Najčešće se uzima da je živio negdje u 8. i 7. st. pr. Kr. Danas se još uvijek raspravlja je li njegovo ime tipično grčko ime ili je izmišljeno kao i mjesto njegova rođenja. Nije poznato gdje je rođen pa mnogi jonski i drugi grčki gradovi žele imati čast biti Homerovo rodno mjesto: Smirna, Rod, Hij, Salamina, Arg, Atena, ali ipak najraširenije je mišljenje da je to eolska Salamina. Jedan je grčki učenjak smatrao da je Egipćanin, rođen u Babilonu. Jednako tako, postojale su sumnje oko djela koja je napisao.⁴ Pripisivali su mu se i drugi epovi i pjesme (*Tebaida*, *Epigoni*, *Kiprije* te zbirka 33 himne u heksametru i epskom stilu (*Himna Demetri*, *Apolonu*, *Hermu*, *Afroditi*), *Margit*, *Kerkopi*, *Boj žaba i miševa* (Mali Homer). Još mu se pripisuju i epigrami *Eireziona* i *Peć ili lončari*. No, zbog raznih kontradikcija između djela te zbog informacija koje su nam iznijeli Herodot, Aristotel i Platon u svojim djelima došlo se do ideje da je Homer napisao samo *Ilijadu* i *Odiseju* iako je to pitanje i danas otvoreno.⁵ Primjerice, Platon citirajući Homera, referira se samo na ta dva njegova djela, a Aristotel u *Poetici* naglašava da su *Ilijada* i *Odiseja* strukturirane puno koherentnije od ostalih epskih pjesama te da je Homer svoja djela izgradio oko jednog glavnog događaja, a ne kao niz slabo povezanih epizoda.⁶ Filozof Giambattista Vico (1668. – 1744.) prvi je tvrdio da „homerska epika nije mogla biti djelo samo jednog velikog pjesnika, nego je morala izvirati iz kolektivne narodne kulture starih Grka” te da „nedosljednost u stilu i u konkretnim detaljima ukazuju na kolektivno autorstvo.”⁷

Tzv. „homersko pitanje”, koje se bavi time je li Homer uopće postojao i je li on autor jednog ili obaju epova, prvi put nalazimo kod Ksenona i Helanika koji su se suprotstavili

4 Graziosi 2019: 3.

5 Graziosi 2019: 3.

6 Graziosi 2019: 3.

7 Graziosi 2019: 4.

Aristarhovu mišljenju da je Homer autor i *Ilijade* i *Odiseje*. Oni su smatrali da je Homer pravi autor samo *Ilijade*, a netko mlađi autor *Odiseje*. Zbog tih pretpostavki oni su bili nazvani „separatisti” („rastavljači”). Opat d’Aubignac, osnivač moderne kritike Homerovih pjesama, smatra da je Homer samo ime i smatra da je *Ilijada* sastavljena od 40 pjesama o trojanskom ratu. Dakle, po njegovu mišljenju tvorac djela *Ilijada* je netko drugi. U tim raspravama o postojanju Homera našao se i naš hrvatski barokni pjesnik, prevoditelj i povjesničar, Ignjat Đurđević, koji je smatrao da Homer nije postojao te „da su priču o trojanskom ratu izmislili pjesnici mitskog vremena.” Također, Giambattista Vico vjeruje da su Homerova djela, odnosno pjesme prvi dokumenti o načinu života starih Grka te o njihovim običajima. Nadalje, Homera su proučavali i Richar Bentley i Robert Wood, koji tvrdi da Homer čak nije znao ni pisati. Posebno je važan F. A. Wolf jer je napisao djelo *Uvod u Homera* kojim je oživio i obnovio d’Aubignacovu tezu o rastavljanju Homerovih pjesama na posebne, pojedinačne pjesme. Wolf navodi i da u to vrijeme Grci nisu još poznavali pismo pa su te pjesme bile ispjevane bez pisma, ali kasnije je dokazano da je ta njegova pretpostavka kriva. Sve one koji su istraživali Homera možemo podijeliti u dvije skupine: pluraliste i analitičare. Oni „brane misao o kolektivnom autorstvu smatrajući da su pojedine dijelove Homerovih epova složili različiti pjesnici.” Nasuprot njima imamo unitariste, pripadnike treće skupine, koji brane jedinstvo epova te smatraju da su oni djelo jednog autora. Ipak, u novijim istraživanjima dominiraju neke nove teorije, neounitarističke tendencije. Oni pak tvrde da je jedan autor napisao *Ilijadu*, a drugi *Odiseju*.⁸

3. HOMEROV DIJALEKT

Homerovi epovi *Ilijada* i *Odiseja* pisani alfabetom potječu iz 8./7. st. pr. Kr. i od tada je moguće kontinuirano pratiti grčku povijest i jezik. Grčki jezik od svojih početaka ima dijalekte jer je grčki narod bio podijeljen na plemena. Glavna narječja grčkog jezika su dorsko, eolsko i jonsko – atičko narječje.⁹

Homerski grčki nikad se nije govorio u stvarnosti, nego se razvio zato da bi pjevao djela junaka i bogova u heksameterskom ritmu.¹⁰ U antici se smatralo da je Homer spjevao epove na eolskom, ali novija lingvistika tumači Homerov jezik kao starojonski, dok se eolizmi

8 Usp. Vratović 1977: 21-22.

9 Usp. Musić, Majnarić 1961: 1.

10 Graziosi 2019: 8.

shvaćaju kao ostatci starijeg jezičnog stanja kada dijalekti još nisu bili diferencirani.¹¹ Prema tom tumačenju, ti arhaizmi sačuvani su zbog metričkih potreba kada mlađe tvorbe nisu bile prikladne za epski heksametar.¹² Ep je pisan na starojonskom dijalektu koji nije bio živ idiom nego mješavina eolizama, ostataka ranijeg jezičnog stanja (arhaizama) i atičkih novotvorina na starojonskoj osnovi.¹³ Stoga, osnovni je dijalekt jonski s eolskom komponentom, a ima i različite atičke elemente. Smatra se da su neki oblici čak iz mikenskog grčkog koji se govorio u drugom tisućljeću prije Krista.¹⁴ Čini se da u epovima postoje samo kao alternativa za skladanje heksameterskih stihova. Zbog toga, Homerov dijalekt u sebi ima fonološke, morfološke, sintatičke i leksičke razlike te se može reći da je on umjetna mješavina stvorena isključivo za pjesničke potrebe. Homerov je jezik tradicionalan i pjesnički kompliciran te se zbog toga smatra da su *Ilijada* i *Odiseja* „rezultat stvaralaštva jednog niza talentiranih pjesnika od kojih je posljednji (jedan ili više njih) pomoću elemenata čitave tradicije stvorio majstorska epska djela.”¹⁵ Smatra se da jonski dijalekt i tragovi eolskog ukazuju na mjesto gdje je Homer živio: današnja zapadn turska obala i njezini grčki otoci.¹⁶ Jezičnom analizom zaključuje se da su *Ilijada* i *Odiseja* najstariji epovi.¹⁷

4. HOMEROV STIH

Istražujući Homerov jezik, očito je da su tekstovi *Ilijade* i *Odiseje* nastali usmenom tradicijom te da su danas sačuvani zahvaljujući rukopisima aleksandrijskih pjesnika iz 2. st. pr. Kr.¹⁸ Stih kojim je Homer napisao *Ilijadu* i *Odiseju* naziva se heksametar (šestostopac), stih sastavljen od šest stopa. Svaka stopa (daktil _UU) sastavljena je od jednog dugog sloga (_) i dva kratka sloga (UU) koja mogu biti zamjenjena jednim dugim. Posljednja stopa može biti spondej (_ _) ili trohej (_ U). Daktil je pak metrička stopa sastavljena od jednog dugog naglašenog i dvaju kratkih nenaglašenih slogova (_UU). Prema tome, daktilski heksametar izgleda: _UU | _UU | _UU | _UU | _UU | __.¹⁹

Budući da se radi o stihovima koji su pisani u određenom metru, bilo je potrebno metrički uvjetovati riječi kako bi stih ispunio zahtjev metra. Primjećujući da Homer upotrebljava određene izraze u određenim tipičnim situacijama, došlo se do ideje da se

11 Dukat 1987: 122.

12 Dukat 1987: 122.

13 Dukat 1983: 2.

14 Graziosi 2019: 10.

15 Dukat 1987: 121.

16 Graziosi 2019: 10.

17 Graziosi 2019: 10.

18 West 1997: 195.

19 Usp. Musić, Majnarić 1961: 248.

Homerova poezija sastoji od određenog skupa pravila, odnosno formula. Filolog Parry, poznat po proučavanju tzv. formula i zakonitosti njihova pojavljivanja te autor teze *L'Epithete traditionnelle*, kaže da „uzeli mi ma koji dio, ubrzo uviđamo da je sastavljen od stihova ili dijelova stihova koji se nalaze doslovce ponovljeni u jednom ili više odlomaka.”²⁰ Parry, mladi američki student, istražujući epske pjesme u bosanskim kafanama, došao je do zaključka da su se pjesnici koristili složenim sustavom formula koje su im pomogle da opišu likove, mjesta, radnje i situacije, slijedeći poseban epski ritam.²¹ Formula bi bila skup riječi koji se redovno upotrebljava pod istim metričkim uvjetima da se izrazi određena bitna ideja, a njihova svrha bila je olakšati pjesniku gradnju stihova.²² Postoji mogućnost da su istom tehnikom pisane i homerske epske pjesme *Ilijada* i *Odiseja*. Parry navodi primjer da je pjesnik, ako je htio reći „Ahilej”, mogao birati između različitih formula („brzonogi Ahilej”, „svijetli Ahilej” ili pak „svijetli brzonogi Ahilej”), a svaka je smišljena da „zauzme točno određeni broj stopa unutar stiha”,²³ ne po smislu, nego radi ispunjenja metričke forme. Parry pruža niz sustava formula, pokazujući kako su se različiti izrazi razvijali u određenim gramatičkim padežima i pokrivali različite količine slogova.²⁴ Nakon njegove smrti, Albert Lord, njegov prijatelj i kolega, nastavio je istraživanje. Obojica su zastupala mišljenje da *Ilijada* i *Odiseja* nisu usmena djela. Njemački filolog Johann Ernst Ellendt (1803. – 1863.) tvrdi da se niz gramatičkih nepravilnosti može objasniti uz pretpostavku da se radi o usmenoj improvizaciji i zato dolazi do određenih metrički uvjetovanih promjena broja i roda riječi, promjena glagolske dijateze i metrički uvjetovane modifikacije formula.²⁵ Naime, terminom ‘improvizacija’ želi se naglasiti da se radi o kreativnom činu pomoću tradicionalnih izražajnih sredstava, tema i formula.²⁶

Dolazi se do zaključka da su epovi nastali usmenom improvizacijom genijalnog pjesnika. Tijekom recitiranja, pjevač „misli u stihu.” Ne radi se o nizanem formula koje je pjesnik preuzeo iz tradicije, nego o „jeziku unutar jezika”. Stoga, pjesnik je morao biti kreativan i tijekom recitiranja stvarati nove rečenice, odnosno stihove koje nitko prije nije upotrijebio. Dakle, pomoću formula pjevač gradi stihove, a isto tako nizanem tema gradi pjesmu.²⁷

20 Dukat 1987: 109.

21 Graziosi 2019: 6.

22 Dukat 1987: 109.

23 Graziosi 2019: 6.

24 Graziosi 2019: 6.

25 Dukat 1987: 123.

26 Dukat 1987: 125.

27 Usp. Dukat 1987: 139.

Budući da govorimo o 15 696 heksametara *Ilijade* i 12 110 heksametara *Odiseje*, postavlja se pitanje kako su i kada zapisane Homerove pjesme koje su nastale usmenim putem, a nama su poznate samo iz rukopisa. Lord smatra da su djela nastala upravo u trenutku prelaženja s usmene na pismenu tradiciju, kada je pjevač imao idealne uvjete da se potpuno koncentrira, tj. usporen ritam pjevanja, maksimalno zainteresiran auditorij, odsutnost žurbe, obilje vremena i motiviranosti.²⁸ Koliko to ima smisla, nije poznato. Činjenica da se radi o ogromnoj količini teksta dovodi do pitanja koliko je vremenski trebalo da se toliki tekst zapiše i kako je moguće da je sačuvan usmenom tradicijom. Činjenica je da se alfabet razvio u otprilike isto vrijeme kada su *Ilijada* i *Odiseja* sastavljene.²⁹ No „književnost” u arhajskoj Grčkoj nije postojala. *Ilijada* i *Odiseja* su vrlo vjerojatno rezultat „složenih procesa koji obuhvaćaju i usmenost i pismenost, a koje više nismo u stanju detaljno rekonstruirati.”³⁰ Da bi znali rekonstruirati i interpretirati epove, moramo shvatiti kako tehnike usmene kompozicije funkcioniraju. Parry je smatrao da su formule instrumenti za komponiranje stihova.³¹ Primjerice, postoje stalni epiteti, tipične scene itd.

5. METRIČKO DULJENJE

Jedno od najvažnijih obilježja Homerova heksametra je da se etimološki i faktički kratak vokal (α , ϵ , ι , o , $υ$), zauzevši određeni metrički položaj, može produljiti. Primjerice, vokal ϵ ili o mogu postati „lažni diftonzi” $\epsilon\iota$ ili ou zbog potrebe metra.³² Ta se pojava naziva metričko duljenje i objašnjava se na različite načine.

Odnos homerskog dijalekta prema jonskom uočavamo u primjeru za genitiv singulara $\bar{\alpha}o/-\epsilon\omega$, zatim $-\epsilon\sigma\iota$ za dativ singulara što su pjesnici iskoristili u metričke svrhe. Postoji nekoliko načina određivanja riječi koje ulaze u izbor: one koje se različito pišu unutar samog Homera (npr. Ἄρες, Ἄρεϛ), one za koje svi drugi književni i dijalektalni dokazi upućuju na kratki vokal (npr. ὀλόμενος, οὐλόμενος) i one za koje se antički komentari slažu s Homerom da imaju dug slog, ali prema historijskoj gramatici taj bi slog trebao biti kratak (npr. κλῆθι). U tom su slučaju homerski oblici inovacije i strogo gledajući pripadaju pod one koje se različito pišu unutar samog Homera.³³

28 Dukat 1987: 141.

29 Graziosi 2019: 7.

30 Graziosi 2019: 7.

31 Graziosi 2019: 7.

32 Hoenigswald 1972: 929.

33 Usp. Wyatt 1969: 21.

Wilhelm Schulze u knjizi *Metrical lengthening* tvrdi da se naglaskom može duljiti jedan od tri ili više kratka sloga bilo u istoj riječi ili u nizu, tj. u riječima koji su antispasti (oblik U _ _ U) dulji se prvi slog koji je pred dugim slogovima (_ _ _ U). Zatim, govori da se može duljiti bilo koji kratki vokal okružen dugim vokalima ako imaju digamu ili *υ/υ* pred vokalima na način da su okružene dugim vokalima (bez obzira na digamu). No, puno se toga nije uklapalo u njegova pravila, što je pravdao ili analogijom ili time da je stih naknadno umetnut ili bi u takvom stihu promijenio redosljed riječi. U ovom slučaju, Danielsson napada Schulzea da je prestrogo postavio pravila i tvrdi da nije riječ o metričkoj nužnosti, nego o svjesnom odabiru.³⁴

Witte kaže da su pjesnici pokušavali koristiti riječi koje imaju isti metrički oblik u svim padežima tako da se mogu lako zamijeniti (ήνιοχῆα prema ήνιοχοῖο). Primijetio je da se na određenim pozicijama u stihu duljenje javlja češće (isključivo pred bukolskom dijerezom). Dakle, pozicija u stihu donekle uvjetuje koji se slog dulji i koji oblici zbog toga nastaju.³⁵

Metričko se duljenje u većini slučajeva događa u početnom slogu tribraha (UUU), antispasta (U _ _ U) i pred bukolskom dijerezom. Autor se knjige pita što je dopuštalo jedne slučajeve duljenja, a spriječilo druge. Mnogi participi poput φερόμενος ne pojavljuju se kod Homera zbog četiri uzastopno kratka vokala. Zašto φερόμενος ne može biti φειρόμενος, ali γενόμενος, ὀλόμενος δυνάμενος mogu imati duljenje prvog vokala? Također, ima puno riječi koje je Homer poznao i koje su metrički mogle ući, a nisu. Postoji i problem „nepotrebnog“ duljenja: umjesto ἀθάνατος može αἰὲν ἑόντες što inače i koristi, Πριαμίδης umjesto Πριάμοιο παῖς itd. Dva su smjera u kojima se odgovora na pitanje zašto se duljenje javlja: jedan je metrički, a drugi jezikoslovni.³⁶

5.1. Metrički razlozi duljenja

Što se tiče metričkog duljenja, u knjizi *Metrical lengthening* Leumann³⁷ kaže da je duljenje oduvijek sastavni dio heksametra kao daktilskog metra. Schulze i Danielsson kažu da duljenje ne postoji, nego da se kratki vokali mogu javiti umjesto dugih, tj. da heksametar nije bio rigidno daktilski. Povijest heksametra ne poznajemo pa se ti argumenti ne mogu pobiti. Wyatt kaže da nema izbora nego pretpostaviti da je sadašnje stanje oduvijek bilo takvo.³⁸

34 Usp. Wyatt 1969: 24-25.

35 Usp. Wyatt 1969: 25.

36 Usp. Wyatt 1969: 27-29.

37 Wyatt 196: 27.

38 Usp. Wyatt 1969: 29-30.

Schulze dalje kaže da je duljenje rezultat potrebe da se ubace riječi koje inače ne stanu. Drugim riječima, metar je bio važniji od jezika do te mjere da se jezik prilagođavao metru. Prema autoru knjige, takvo tumačenje pretpostavlja tri faze kod pjesnika: odabir riječi, njegova odluka da je neka riječ tako važna da je mora pod svaku cijenu (duljenjem) ubaciti u određenu stopu i odluka o tome koji slog produljiti (primjer ἐαρινός, 3, ‘proljetni’). Međutim, svaka se riječ može zamijeniti drugom riječi koja je metrički prihvatljiva. Stoga, autor smatra da je mogućnost duljenja postojala prije samog odabira riječi od strane pjesnika. Drugim riječima, pjesnik je duljio zato jer je već postojala ta mogućnost.³⁹

Parry i Lord tvrde da je u usmenom pjesništvu osnovna jezična jedinica formula, a ne riječ o čemu je već govoreno. Postoje semantičke (znače isto, no različitog su metričkog oblika) i metričke formule (različito značenje, a isti metrički oblik). Na primjer, nakon bukolske dijereze sve formule su istog oblika (-UU-) bez obzira na značenje. Naravno, postoje i kombinacije gdje se samo promijeni ime drugim imenom, a ostavi epitet. Na primjer, za ὥρη ἐν θερινῇ (‘u ljetno doba’) postavlja se pitanje zašto je Homer tvorio frazu „proljetno doba” (ἐαρινῇ) tako što je produljio pridjev (εἰαρίνη) umjesto da je promijenio izraz (ἐν ὥρη ἔαρος)? Autor smatra da razlog ne može biti samo metrički i da je pjesnik osjećao da ἐαρίνη može legitimno imati prvi slog dug (neovisno o modernoj etimologiji).⁴⁰

Schwyzler smatra da je uzrok podjela rezonanata (glasovi l, r, m, n) između dva sloga. Iako svaki rezonant među vokalima pripada idućem slogu, ponekad se u prvom slogu (u izgovoru) udvostručavao. Schwyzler kaže da je kasnije to prošireno i na π i θ, što se u pismu odrazilo na prethodni vokal (οὐλόμενος bi tako bila grafija za ὀλλόμενος) - Wyatt smatra da Schwyzler nije u pravu i da se duljenje bilježi vokalom, a ne konsonantom i da oblici tipa ἀγάννιφος ne pripadaju u metričko duljenje. Saussure i njegov zakon o tri kratka sloga tvrdi da se i u običnom govoru prvi slog dulji i da su takvi oblici kod Homera imali oslonca u stvarnom govoru. Wyatt se s time ne slaže, smatrajući da su se tri kratka sloga izbjegavala, a ne da se prvi od njih duljio zbog toga da se takav niz izbjegne.⁴¹

5.2. Jezikoslovni (nemetrički) razlozi duljenja

Jezikoslovni smjer koji odgovara na pitanje zašto se duljenje javlja objašnjavaju Kurylowicz i Whatmough. Oni smatraju da je duljenje zapravo čuvanje jezičnih oblika u stihu koji su inače nestali. Whatmough u igru ubacuje laringale koji su tobože bili prisutni u

39 Usp. Wyatt 1969: 30-31.

40 Usp. Wyatt 1969: 33-34.

41 Usp. Wyatt 1969: 21-36.

trenutku nastanka epova. Kurylowitz smatra da je duljenje ostatak sandhija,⁴² glasovne promjene na spoju dviju riječi, česta pojava u sanskrtu. Elidiranje zadnjeg vokala jedne riječi uzrokuje duljenje prvog vokala iduće, na primjer γένετο ἄνῆρ u izgovoru γένετᾶνῆρ. Takvo duljenje vokala se zatim prebacilo i na druge riječi.⁴³

Nijedna teorija ne objašnjava zašto se duljenje događa tamo gdje se događa, a ne drugdje gdje je također moguće i donekle očekivano. Možemo se ipak složiti u nekim elementima i sa Schulzeom, tj. da se duljenje događa samo tada kada je to nužno i s Witteom da su na duljenje utjecale i paradigme. Treća skupina daje jezična objašnjenja, ali ona su nezadovoljavajuća i svi su osim Kurylowicza tražili rješenje koja će pokriti sve slučajeve, što nema potrebe smatrati da sva duljenja imaju isti uzrok. Također, svi su pružili fonetsko rješenje koristeći se nekom postojećom tendencijom unutar grčkog ili arhaizmom naslijeđenim iz ranije faze. Međutim, budući da fonološka pravila imaju izuzetka, ili bi se svi vokali trebali duljiti ili nijedan.

Wyatt je načinio klasifikaciju riječi u kojima dolazi do duljenja: imenske složenice, negacijske složenice, osobna imena i imena mjesta te neke od pojava kao što su epsko duljenje, metateza kvantitete i akefalni stihovi, odnosno stihovi koji imaju produljen početni vokal koji je po prirodi kratak.⁴⁴

5.2.1. Imenske složenice

Prema Wyattu klasifikacija imenskih složenica temeljena je na fonološkom obliku produljenih oblika, pri čemu su važna dva faktora: javlja li se vokal na početku riječi i slijedi li iza njega drugi vokal ili ne. Tako nastaje shema s tri (ili četiri) osnovne kategorije:

1. produljen početni vokal (εἰρεσίη, οὔνομα, Ἄρης, ὕδωρ, umjesto ἐρεσίη/ἐρέσσω ‘veslam’, ὄνομα itd.; sve riječi koje bi trebale biti s početnim vokalom),
2. produljen vokal iza kojeg slijedi drugi vokal (Πρῆαμίδης, δῖογενής, κῦάνεος, πνείουσα, ἀλείατα, umjesto πνέουσα, ἀλεατα od πνέω, ἀλέω),
3. početni produljeni vokal nakon kojeg slijedi drugi vokal (εἰάρινος, Ἰαπετός /ῦ/, ἄορι /ᾱ/), ili produljeni vokal ispred konsonanta (τεῖρα, μείλανι, Δουλιχίων umjesto τέρα, μέλανι, Δουλιχίων),
4. slučajevi u kojima se duljenje javlja protivno Schulzeovim pravilima i u prvom arzi (tj. na početku samog stiha): κλυθι, βορέης, λῦτο, φίλε, ἐπεὶ δῆ. Termini

42 Sanskrt. spajanje, vezanje; u lingvistici poznati naziv za glasovne promjene na kraju riječi koje u rečenici slijede jedna za drugom (vidi Klaić 1966: s. v. sandhi).

43 Usp. Wyatt 1969: 37-38.

44 Usp. Wyatt 1969: 41-232.

στίχος ἀκέφαλος/μείουρος, odnose se na stihove kojima “nedostaje“ prvi slog, odnosno kojima je predzadnji skraćen, kao u primjeru αἰόλον ὄφιν na kraju heksametra (_ _ _UU UX). Ova se četvrta skupina, dakle, može (a i ne mora) shvatiti kao da su to stihovi kojima nedostaje prvi slog (npr. ἀκέφαλος). Naravno, može biti i analogija, na primjer λῦτο može biti analogija prema futuru i drugim aorisnim oblicima gdje λύω ima \bar{u} .⁴⁵

Podjela ide po kategorijama riječi, što naravno ima za cilj pokazati kako se duljenje moglo širiti. Dakle, ako u više riječi iste kategorije imamo duljenje, ono se u jednom trenutku može shvatiti kao karakteristika te kategorije riječi i tako se proširiti i na druge, neovisno o njihovu fonološkom obliku.⁴⁶

Duljenje početnog vokala u riječi može biti posljedica sandhija, odnosno glasovnih promjena na spoju vokala među riječima (u složenicama i inače). Wyatt smatra da je duljenje u mnogim slučajevima posljedica pjesničke reanalize/reinterpretacije složenica. Duljenje u ἄνῆρ tako je vrlo vjerojatno posljedica složenica na -ῆνωρ. Drugo objašnjenje, da može biti posljedica elizije i naknadnog duljenja (kao u στρατο-αγος – στρατ-ἄγος – στρατηγός), neuvjerljivo je, jer nije riječ o istom tipu složenice.⁴⁷

Oblik ἥνωρέη (‘muževnost’, ‘hrabrost’) Wackernagel shvaća kao riječ izvedenu iz neke složenice, a s njim se slaže i Leumann govoreći da glas o u ἥνωρ može biti samo u složenicama, inače bi bilo α kao u ἀνδρεία. Dakle, riječ je izvedena iz složenice i tako je mogla utjecati na metričko duljenje ἄνῆρ. Osim ἥνωρέη, i drugi oblici pokazuju vokalizam kao da su u složenici (ἥνεμόεις itd.), no Wackernagel za njih nije rekao da su dugi zato jer su nastali prema složenicama.⁴⁸

Složenice na -σις podrijetlom su glagolske, dok su -σια/-σιη imenske. Riječ εἰρεσίη bi tako bila imenska. Εἰρεσίη nije samo kod Homera (na primjer: Apolon, *Argonautica* (I,608), Herodot, *Historiae* (IV,110,10), nego i u ostatku književnosti, no duljenje se očito dogodilo. Moguće je da Grci pišu i govore εἰρεσίη baš zato jer je to radio Homer, a ostalo je teoretiziranje o postojanju te riječi koja je u složenicama bila -ῆρεσία. Tada je još bilo aktivno pravilo o duljenju u složenicama, a kada je prestalo vrijediti, autor smatra da je iz nekog razloga to zamijenjeno i da je rezultiralo nekim međuoblikom glasa /e/ koji se pisao kao ει i tako dao εἰρεσίη. Od složenice ὑπηρεσία, koja nije homerska riječ, Wyatt izvodi homersko

45 Usp. Wyatt 1969: 41.

46 Usp. Wyatt 1969: 42.

47 Usp. Wyatt 1969: 42.

48 Usp. Wyatt 1969: 43.

είρεσίη, odnosno spominje da je dio stiha „ὕπ' εἰρεσίης ἀλεγεινῆς” zapravo glasio „ὕπηρεσίη ἀλεγεινῆ (Od.10.78).”⁴⁹

Gledajući etimološki, izvorni oblik imenice ὄρος, kod Homera οὗρος⁵⁰ „planina“ trebao bi biti kratak. Oblik οὗρος nema u nominativu, genitivu i akuzativu singulara i genitivu plurala. Svi oblici od οὗρος tvore daktil, nema čak ni elizije οὔρε' umjesto οὔρεα. Postoje i dvije homerske složenice od ὄρος πρυμνωρείη (Il.14.307) i ὑπωρείη (Hdt. II,158,3). Primjećuje se kako se vokal dulji u složenici. Autor smatra da se oblik οὗρος pojavio iz ὑπωρείη (podnožje planine) preko nepotvrđenog pridjeva ὑπώρειος. Ipak, postoji pridjev ὄρειος kojeg nema u epici, a postoji i οὔρειος koji postoji u starijoj epici, ali ne kod Homera. Autor smatra da je οὔρειος nastalo od ὑπώρειος koje je shvaćeno kao ὑπ' ὄρειος. Moguće je čak da je οὔρειος bio primarni oblik izveden iz te složenice, a da su οὔρεος, οὔρει, οὔρεα izvedeni analogijom prema njemu. Također je moguće da je οὔρεος izvedeno direktno iz ὑπώρειος: ὑπώρειος > ὑπώρεος > ὑπ' ὄρεος (οὔρεος).⁵¹

Proces stvaranja složenica bio je uzrok određenih duljenja, ali ne toliko zbog sandhija, koliko zbog ponovne analize, odnosno interpretacije već postojećih složenica. To ukratko znači da je dugi vokal koji regularno nastaje u složenicama prebačen na nesloženi oblik (simplex).⁵²

5.2.2. Negacijske i ostale složenice

Kod Homera, kao i u kasnijem grčkom jeziku, negativni prefiks pojavljuje se u dva oblika: α prije konsonanta i αν prije suglasnika. U epovima nalazimo primjere kada α prije konsonanta tvori dugi slog, npr. ἀθάνατος, ἀνέφελος. Kada se α dodaje vokalu, tada ona može biti dug ili kratak vokal, npr. ἀαγές, ἄαπτοι i ἀέκων. U primjerima νόνημος i νηνεμῆ uočavamo ν uz slijedeći produljeni vokal. Riječ ἀνόλεθρος (Il.13.761) važan je oblik koji pokazuje da prefiks αν stoji i uz neproduljeni vokal. Stoga, negativni prefiks ne pojavljuje se nužno uz produljeni vokal.⁵³

Od ostalih složenica u *Ilijadi* uočavamo ἔννεπε (Il.8.412) i ἐννεσίησι (Il.5.894) koje imaju dvostruki konsonant νν umjesto duljenja početnog vokala ε. Riječi koje počinju s απο- samo kod Homera imaju dug početni vokal, posebno na kraju stiha i kada se radi o infinitivu. Riječ ἀπονέεσθαι (Il.8.412) stvorena je samo zbog potrebe metra u stihu.⁵⁴ Duljenje se

49 Usp. Wyatt 1969: 44-47.

50 Od. XII, 167.

51 Usp. Wyatt 1969: 47-49.

52 Usp. Wyatt 1969: 51.

53 Usp. Wyatt 1969: 53.

54 Wyatt 1969: 85.

izvodilo ili na način da se kratak vokal produlji ili da se doda dvostruki konsonant kao što kod Homera umjesto *όπότε* piše *όπότε* (Il.1.399). Često se puta prijedlog *έν* kod Homera dulji u *ειν*. Imenica *Όλυμπος* kod Homera se dulji u *Οϋλυμπος*. Riječ *ώλεσίκαρπος* ima produljen početni vokal *ο* u *ω* umjesto u *ου* jer u suvremenoj prozi nije postojao izraz *olesi-* čiji bi početni vokal bio asimiliran u *ου*.⁵⁵

5.2.3. Epsko duljenje

Epsko duljenje odnosi se na sve slučajeve dugih samoglasnika ili slogova koji u kasnijim dijalektima odgovaraju kratkim vokalima bez obzira može li se dugi vokal objasniti kao anarhizam sačuvan usmenom tradicijom. Primjerice riječ *ήνορέη* apstrahirana je od *άνορέη* (od *άν* – *ηνορέη*). Pjesnik koji je prvi upotrijebio riječ *ήνορέη* vjerojatno zna izvedenicu te riječi no kasniji pjesnici nisu mogli znati i mislili su da je taj oblik dopušten jer se pojavio u tradiciji i nisu se bavili pitanjem zašto ima takav oblik. Oblik *ίσος* osim redovitog jonskog oblika *ῖσος* također je morao impresionirati kao arhaični oblik. Činjenica da jedan oblik nije arhaični, a drugi je, nije od tolike važnosti. Oba oblika su primjeri epskog duljenja.⁵⁶

Epski pjesnici su interpretaciju određenih arhaičnih obilježja epskog narječja koristili u metričke svrhe iako nisu povijesno prihvatljivi.

5.2.4. Metateza kvantitete

Metateza kvantitete je zamjena količine kod samoglasnika, nastaje u atičkom narječju kada iza glasa *η* slijede vokali *ο* i *ᾶ*, tj. *ηο* prelazi u *εω*, a *ηα* u *εᾶ* (*βασιληα* > *βασιλεᾶ*).⁵⁷ Werner u knjizi *Metrical Lengthening* iznosi mišljenje da je metatezom kvantitete došlo do određenih oblika riječi u Homerovim epovima. Tako bi se mogla objasniti riječ *θειώ* za očekivano *θήω* pretpostavljajući da je u običnom govoru *θήω* nastalo od *θέω* te da je metričkim duljenjem postalo *θειώ* i tako je oblikovana za metar. Primjer za metatezu kvantitete uočljiv je u genitivu plurala na *-άων*, u genitiv jednine muškog roda na *-αο* i u genitivu *νηός* (umjesto *νεός*). Postoje primjeri promjene *ηος* u *εός*, na primjer *Όδυσσεός* i *Τυφωέος*, zatim *Άρηος* postaje *Άρεος*, *νηός νεός*, a *νηών νεῶν*. Riječ *ὄνεαρ* pojavljuje se u više oblika poput *ὄνηαρ* i *ὄνειαρ*.⁵⁸

55 Hoenigswald 1972: 932.

56 Usp. Wyatt 1969: 102-103.

57 Musić, Majnarić 1961: 13.

58 Usp. Wyatt 1969: 124-149.

5.2.5. Osobna imena i imena mjesta

Pjesnici su se susretali s problemima oko osobnih imena i imena mjesta kada bi ih pokušavali uvrstiti u shemu metričkog stiha te su često puta umjesto samog imena koristili su sinonime kako bi ispunili formu stiha, stoga nisu imali slobode oko odabira imena, na primjer, umjesto imena “Diomed” (grč. Διομήδης), pjesnik koristi Tudejev sin (grč. Τυδέος υἱός).⁵⁹ U Ilijadi Homer za Agamenona rabi riječi Ἀγαμέμνων, Ἀτρείδης, Ἀτρείων, Ἀτρέος υἱός itd.⁶⁰ Najčešći primjer za duljenje kod Homera je riječ Πριαμίδης koja ima prvi vokal dug, zatim Ὑλακίδης i Φυλακίδης i drugi primjer u kojem vidimo duljenje vokala je Τρωιάδες (od Τρωάδες).⁶¹

5.2.6. Akefalni stihovi

Akefalni stih kod Homera definiran je kao stih koji počinje kratkim vokalom umjesto dugim kako je pravilo, na primjer ἐπίτονος i ζεφυρή.⁶² Vjeruje se da je ἐπίτονος načinjen analogijom ἐπί-, a ζεφυρή je nastalo od ζεφυρή.⁶³

6. RADNI PRIMJERI

U ovom poglavlju prikaz je slučajeva u kojima dolazi do duljenja određenog sloga te popis nekih riječi koje imaju iz metričke potrebe isti slog sad dug, sad kratak.

6.1. Primjeri za duljenje po metričkim kriterijima

6.1.1. Riječi koje čine niz od više kratkih vokala zaredom

Stihovi u nastavku pokazuju nam slučajeve u kojima, ako slijede tri kratka sloga (tribrah), dulji se prvi slog:

ὦ πόποι ἦ δὴ παισὶν εὐικότες ἀγοράσθε (Il.2.337)

- Shema stiha je _UU ___ UU _UU _UU _U.
- U petoj stopi riječ ἀγοράσθε ima tri kratka prva vokala i prvi vokal α- se dulji kako bi se ispunila formula stiha.

ἄθάνατοι φράζονται· ἐπέγναμψεν γὰρ ἅπαντας (Il.2.14)

- Shema stiha je _UU ___ UU ___ UU ___.

59 Wyatt 1969: 179.

60 Wyatt 1969: 179.

61 Wyatt 1969: 187.

62 Wyatt 1969: 202.

63 Wyatt 1969: 221.

- Stih se pojavljuje pedeset puta kod Homera.
- Prva riječ u stihu ima prva tri kratka vokala, ali početni vokal α- se produljuje.

δαῖε οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἄκάματον πῦρ (Il.5.4)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU_.
- Riječ ἀκάματον ima prva tri kratka vokala pa se početno α dulji.
- Stih se deset puta pojavljuje, od čega se devet puta „ἀκάματον πῦρ” pojavljuje na kraju stiha.

νύκτα μὲν ἄεσαμεν χαλεπὰ φρεσὶν ὀρμαίνοντες (Od.3.151)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_.
- U riječi ἀεσαμεν prva tri vokala su kratka pa se prvi vokal α dulji. blik je za prvo lice singulara indikativa aorista aktivnog (ἀέσκω) što uz νύκτα znači ‘prenoćili smo noć.’⁶⁴

ὄλβον ἐπικλώση γαμέοντί τε γεινομένῳ τε (Od.4.208)

- Shema stiha je _UU_ _UU_UU_UU_U.
- Početni vokal ε se produljuje u ει u riječi γεινομένῳ.
- U *Odisеji* 7.198 pojavljuje se isto: „γεινομένῳ νήσαντο λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.”

Ἴλιον ἐκπέρσαντ' εὐτείχεον ἄπονέεσθαι (Il.2.113)

- Shema stiha je _UU_ _UU_UU_UU_.
- Stih se pojavljuje još devet puta kod Homera i duljenje kratkog vokala uvijek se događa na kraju stiha.

λυγρῶς πεπληγυῖα μάχης ἐξαποδίωμαι (Il.5.763)

- Shema stiha je _UU_ _UU_UU_.
- Duljenje prvog kratkog vokala u tribrahu događa se u riječi ἐξαποδίωμαι.

διογενὴς Πηληϊὸς υἱὸς πόδας ὠκτὸς Ἀχιλλεύς· (Il.1.489)

- Shema stiha je _UU_ _UU_UU_UU_.
- Prva riječ ima prva tri vokala kratka, a dulji se prvi vokal ι.
- Isti slučaj ponavlja se trinaest puta na početku prve ili druge stope.

64 Vidi Bedjanić 1901: s. v. ἄεσα

βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθειςιν εἰαρινοῖσιν (Il.2.89)

- Shema stiha je __ __ UU UU UU UU __.
- Četiri puta umjesto εἰαρινοῖσιν pojavljuje se „ὄρη ἐν εἰαρινῇ” na početku stiha i jedan put je εἰαρινῆσιν na kraju stiha.
- Pridjev εἰαρινός ‘proljetni’ ovdje je u dativu plurala „εἰαρινοῖσιν.”

τείρετο δ' ἀνδρῶν θυμὸς ὑπ' εἰρεσῆς ἀλεγεινῆς (Od.10.78)

- Shema stiha je UU __ __ UU UU UU __.
- Pojavljuje se i u Od. 11.640, 12,225 iako riječ ἐρεσία ne postoji, postoji glagol ἐρέσσω ‘veslati,’ a ‘veslač’ je ἐρέτης.⁶⁵

εἰνοδίους, οὓς παῖδες ἐριδμαίνουσιν ἔθοντες (Il.16.260)

- Shema stiha je UU __ __ UU __ __ UU __. Riječ εἰνοδίους je dativ plurala od ἐνόδιος ‘onaj koji je na putu.’⁶⁶
- Prva riječ ima prvi kratki vokal ε produljen u ει.

τίς γάρ κ' εἰναλίῳ παρὰ κήτει κοιμηθείη; (Od.4.443)

- Shema stiha je __ __ UU UU UU __ __ __.
- Riječ εἰναλίῳ ‘koji je na moru’⁶⁷ ima produljen prvi vokal ε u ει.
- Pojavljuje se još u Od.5.67, 15.479.

χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων (Il.2.460, 15.692)

- Shema stiha je __ __ __ UU __ __ __ __ UU __. Riječ δουλιχοδείρων u ovom obliku uvijek se pojavljuje na kraju stiha. Isti pridjev δουλιχόδειρος ‘dugovrat’⁶⁸ vjerojatno se koristi za ime otoka Δουλίχιος ili Δουλίχιον.

ἄψ ἴτω ἐς μέγαρον πατρὸς μέγα δυναμένοιο (Od.1.276 i 11.414 na kraju stiha)

- Shema stiha je UU UU __ __ UU UU U.
- U riječi ἴτω ω je kratka jer slijedi riječ koja počinje vokalom (hijat).

καλὴν κϋανόπεζαν ἐϋξοον, αὐτὰρ ἐπ' αὐτῆς (Il.11.628)

- Shema stiha je __ __ UU UU UU UU __.

65 Vidi Bedjanić 1901: s. v. ἐρέσσω i ἐρέτης.

66 Vidi Senc 1991: s. v ἐνόδιος.

67 Vidi Senc 1991: s.v. ἐνάλιος.

68 Vidi Senc 1991: s.v. δουλιχόδειρος.

- Riječ κυανόπεπλον u himnama je također s dugim ū. S druge strane κυανοπρόφοιο se pojavljuje dvanaest puta na kraju stiha s regularnim kratkim ū jer je slog -vo- dug po poziciji.

θυγατέρεςσιν γάρ τε καὶ υἷάσι βέλτερον εἶη (Il.15.197)

- Shema stiha je _UU_ _ _UU_UU_UU_ _.
- Pojavljuje se još šest puta na raznim pozicijama.
- U nominativu je kratko ū jer nije tribrah, na primjer u stihu „ἀργυρόπεζα Θέτις θυγάτηρ ἀλίιο γέροντος.” (Il.1.538)

οὐλομένην, ἢ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε (Il.1.2)

- Shema stiha je _UU_ _ _UU_ _ _UU_U.
- Riječ οὐλομένην oblik je za particip aorista glagola ὄλλωμι koji ima početni vokal kratak.
- Petnaest puta pojavljuje se oblik ὀλόμενος s kratkim prvim vokalom, dok u ovom primjeru uočava se duljenje.

ὥς δ' ὅτε πούλυποδος θαλάμης ἐξελκομένοιο (Od.5.432)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_ _ _UU_U.
- U drugoj stopi dolazi do duljenja prvog kratkog vokala.
- Riječ πούλυποδος dolazi od riječi πολύπους ‘mnogonog.’⁶⁹

Πριαμίδης μὲν ἔπειτα μέσον σάκος οὕτασε δουρί (Il.7.258)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU_U.
- Prvi vokal u riječi Πριαμίδης produljuje se.
- Isto se događa u još dvanaest slučajeva i uvijek je na početku stiha samostalno ili kao sintagma Ἐκτωρ Πριαμίδης.

τοὺς δ' εὔρ' εἰν ἀγορῇ Δαναοὺς θεράποντας Ἄρηος (Il.7.382)

- Shema stiha je _ _ _UU_UU_UU_UU_ _.
- Oblik εἰν prijedlog je koji stoji uz dativ „ἀγορῇ,” a produljeni je oblik od ἐν ‘unutar, među’⁷⁰ Budući da slijede tri kratka vokala, dulji se prvi.
- Ista situacija događa se sedam puta.

69 Vidi Sene 1991: s. v πολύπους.

70 Vidi Bedjanić 1901: s. v. ἐν.

εἰ δ' ἤδη τεθνᾶσι καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν, (Il.22.52)

- Shema stiha je _ _ _ _ _ UU _ UU _ UU _ _ .
- Veznik καὶ zbog hijata ima kratak –αι, a prijedlog εἰν ima produljen vokal –ε, kao što je slučaj u prošlom primjeru. U ovom slučaju prijedlog stoji uz Ἀΐδαο što je genitiv imenice Αἴδης ‘Had’⁷¹ koja ima prva tri vokala kratka stoga se prijedlog ἐν dulji u εἰν.
- Ista situacija ponavlja se deset puta.

αὐτὸς δ' εἰνὶ θύρῃσι καθέζετο χεῖρε πετάσσας (Od.9.417, 10.310, 12.256)

- Shema stiha je _ _ _ UU _ UU _ UU _ UU _ _ . U ovom slučaju prijedlog ἐν se dulji i dodaje mu se vokal pa dobiva izgled εἰνι.
- U stihovima Il. 8.199 i 15.150 pojavljuje se uz riječ θρόνω (duljenje ako slijede dva konsonanta)

ἔνθορε μείλανι πόντω· ἐπεστονάχησε δὲ λίμνη (Il.24.79)

- Shema stiha je _ UU _ UU _ UU _ UU _ UU _ _ .
- U riječi μέλας dolazi do duljenja prvog vokala te je dativ singulara ovog oblika μείλανι.

᾽Ως φάτο Σαρπηδών, ὃ δ' ἀνέσχετο μείλινον ἔγχος (Il.5.655)

- Shema stiha je _ UU _ _ _ UU _ UU _ UU _ _ .
- U riječi μείλινον došlo je do duljenja prvog vokala.
- Pojavljuje se još deset puta, umjesto μέλινος, od μελίη ‘jasen.’⁷²

ἐν δὲ τὰ τεῖρα πάντα, τά τ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται (Il.18.485)

- Shema stiha je _ UU _ UU _ UU _ UU _ UU _ _ .
- Riječ τεῖρα ima produljen prvi vokal. Regularni oblik je τέρας ‘nebeski znak.’⁷³ Uz ovaj slučaj ubraja se i ime Τειρεσίας, koji ima regularni oblik Τειρεσίας (UUU) te se radi potrebe metra u tribrahu dulji prvi kratak vokal.

ἦμεναι ἐν μεγάρῳ, ἦ εἶρια πείκετε χερσίν· (Od.18.316)

- Shema stiha je _ UU _ UU _ _ _ UU _ UU _ _ .

71 Vidi Bedjanić 1901: s. v. Αἴδης.

72 Vidi Bedjanić 1901: s. v. μελίη.

73 Vidi Senc 1991: s.v. τέρας.

- Riječ *πέικετε* oblik je za imperativ prezenta glagola *πέκω* ‘češljati’⁷⁴ te se u imperativu uočava duljenje prvog vokala.
- Oblik *εἶρια* izvedeno je od *εἶρος* ‘vuna’, dok je atički to skraćeno na *ἔριον*. Dakle, kod *εἶρια* nije riječ o metričkom duljenju nego o kasnijem kraćenju: grčki **φερφος*, ie. **ueru-os-*, mikenski *we-we-si-je-ja* /*werwesieiai*/ ‘žene koje rade vunu’, dok za pridjev ima oblik *ειροπόκος* ‘vunast’.⁷⁵

ἄνερὶ κηδομένῳ, ὡς νῦν ἐμὲ κῆδος ἰκάνει (Il.16.516)

- Shema stiha je *_UU_UU__UU_UU_*.
- Prva riječ u stihu ima produljen prvi vokal.
- Pojavljuje se još osam puta i svaki put *ἄνερὶ* ima dugo *ᾱ*.

ὄς τ' εἶσιν διὰ δουρὸς ὑπ' ἄνέρος ὄς ῥά τε τέχνη (Il.3.61)

- Shema stiha je *__UU_UU_UU_UU_*.
- Riječ *ἄνέρος* ima oblik tribraha pa se prvi kratak vokal *α* dulji.

ἄψ δ' ἐς κούλεδὸν ὣσε μέγα ξίφος, οὐδ' ἀπίθησε (Il.1.220)

- Shema stiha je *__UU_UU_UU_UU_U*.
- Riječ *κούλεδὸν* ima regularni oblik *κολεόν* ‘korice’⁷⁶ te zbog tri kratka vokala unutar nje, došlo je do duljenja prvog kratkog.
- Oblik *κολεόν* pojavljuje se još tri puta.

ἴομεν ὄφρα κε θᾶσσον ἐγείρομεν ὄξυν Ἄρηα. (Il.2.440)

- Shema stiha je *_UU_UU_UU_UU_UU_U*.
- U obliku *ἴομεν* dugo *ι* pojavljuje se samo na početku stiha kao u Il.9.625, 12.328, 14.374, 21.438, Od.24.432.
- Inače je *ι* uvijek kratko u jedanaest slučajeva na početku *ἀλλ' ἴομεν*, a dva puta u početku kao *μῆ ἴομεν*, dok se osam puta pojavljuje u ostalim slučajevima.

ὣς ἐπὶ Κεβριόνη Πατρόκλεες ἄλσο μεμαῶς (Il.16.754)

- Shema stiha je *_UU_UU__UU_UU_*.

74 Vidi Senc 1991: s.v. *πέκω*.

75 Vidi Bedjanić 1901: s. v. *ειροπόκος*.

76 Vidi Bedjanić 1901: s.v. *κολεόν*.

- U riječi μεμῶς došlo je do duljenja vokala α koje je inače uvijek dugo ā kada slijedi omikron, a kratko kada je omega (dakle āo ili ᾶω). Tako riječ μεμῶτες ima kratko α u Il. 2.818, ali dugo u riječi μεμῶτες u Il. 2.473.

αἶ τ' ἀνέμων σκεπῶσι δυσασήων μέγα κῦμα (Od.13.99)

- Shema stiha je _UU_UU_UU__UU_U.
- Riječ δυσασής bi za genitiv plurala trebala imati δυσασέων. Dugo η može se protumačiti i metričkom potrebom i analogijom prema duljini u nominativu δυσασής ‘težak, žestok’.⁷⁷

συνεχές, ὄφρα κε θᾶσσον ἀλίπλοα τείχεα θεΐη (Il.12.26)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU__.
- Riječ συνεχές ima oblik tribraha te se radi potrebe stiha dulji prvi koji je na početku stiha.

τίκτη δ' ἔμπεδα μήλα, θάλασσα δὲ παρέχη ἰχθῦς (Od.19.113)

- Shema stiha je __UU_UU_UU_UU__.
- Riječ παρέχη ima produljen prvi vokal α, a posljednji vokal η koji je po prirodi dug, krati se zbog hijata.

εἴρυσαν, ἠγορέη πίσυνοι καὶ κάρτει χειρῶν· (Il.8.226, jednako u 11.9)

- Shema stiha je _UU_UU_UU__UU__.
- Riječ εἴρυσαν (3.l.pl.) oblik je za aorist glagola ἐρύω ‘vući’.⁷⁸ Taj oblik inače glasi ἔρυσαν u Il.5.573 i 14.35., no tad nije na početku stiha.
- Oblik ἐρύσας pojavljuje se u Il.23.21 i 24.16 kad Ahilej vuče Hektora.

6.1.2. Slučaj ako slijede četiri kratka vokala

U ovom potpoglavlju prikazani su primjeri slučajeva kada, ako slijede četiri kratka vokala, dulji se drugi slog.

ὦ Ἀχιλεῦ κέλευαί με Διὶ φίλε μισθήσασθαι (Il.1.74)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU____.

⁷⁷ Vidi Bedjanić 1901: s. v. δυσασής.

⁷⁸ Vidi Senc 1991: s.v. ἐρύω.

- U Διὶ φίλε su četiri kratka vokala te se dulji drugi vokal ι. Pojavljuje se još u 11.611 i 22.216. Tako i Διὶ φίλον tri puta u Il.1.86, 11.419 i 11.473, a Διὶ φίλος 10 puta (Il.2.628, 6.318, 8.493, 9.168, 10.49, 10.527, 13.674, 16.169, 18.203, 24.472) i Διὶ φίλοι u Il.8.517.)

ἡγεῖτ', ἐκ δ' ἄρα πάντα θεμεΐλια κύμασι πέμπε (Il.12.28)

- Shema stiha je __ __ UU _UU _UU _UU _U.
- Riječ θεμεΐλια u epu koristi se umjesto θεμέλια ‘temelj, osnova’.⁷⁹ Ta riječ sadrži četiri kratka vokala te se dulji drugi vokal ε u ει.
- U Il. 23.255 „τορνώσαντο δὲ σῆμα θεμεΐλιά τε προβάλοντο” čija je shema stiha __ __ UU _UU _UU _UU _U uočavamo istu situaciju.

ὕληεσσ'· ἐν δ' αἴγες ἀπειρέσiai γεγάασιν (Od.9.118)

- Shema stiha je _ _ _ _ UU _UU _UU _U. Uspoređujući sa stihom Il.19.174 Homer umjesto pridjeva ἀπερέσιος ‘neograničen’⁸⁰ koristi izraz „ὄφθαλμοῖσιν ἴδωσι...” ‘očima gledaju sve’.

ὀπτότ' ἀνὴρ περὶ οἷσι μαχειόμενος κτεάτεσσι (Od.17.471)

- Shema stiha je _UU _UU _UU _UU _UU _U.
- Riječ μαχειόμενος particip je prezenta glagola μάχομαι ‘ratovati, boriti se’⁸¹ čiji je regularni oblik μαχεόμενος te se može uočiti da se ε produljilo u ει.

στάντων μὲν Μενέλαος ὑπέιρεχεν εὐρέας ὄμους (Il.3.210)

- Shema stiha je __ __ UU _UU _UU _UU _U.
- U složenici ὑπέιρεχεν (ὑπέιρ-εχεν od ὑπέρ i ἔχω) uočavamo da je došlo do duljenja vokala ε u ει.
- Prijedlog ὑπέρ često se dulji u složenicama tipa ὑπειρέβαλον u Il.23.637 i izrazu ὑπεῖρ ἄλλα u Il.23.227 i 24.13, Od.3.73, 4.172, 9.254.
- Riječ ὑπείροχον pojavljuje se još u 6.208 i 11.784.

ἀλλ' ἄγε δὴ τινα μάντιν ἐρείομεν ἢ ἱερῆα (Il.1.62)

- Shema stiha je _UU _UU _UU _UU _UU _U. Riječ ἐρείομεν oblik je za prezent od glagola ἐρέω ili futur od λέγω umjesto očekivanog ἐρέομεν.

⁷⁹ Vidi Senc 1991: s. v. θεμέλια.

⁸⁰ Vidi Senc 1991: s. v. ἀπερέσιος.

⁸¹ Vidi Senc 1991: s. v. μάχομαι.

- Uočavamo da se vokal ε produljio u ει jer je to drugi od četiri uzastopna kratka vokala.

6.1.3. Slučaj ako slijedi pet kratkih vokala

U ovom potpoglavlju prikazani su primjeri u kojima, ako slijedi pet kratkih vokala, onda se dulji treći slog.

τορνώσαντο δὲ σῆμα θεμεΐλιά τε προβάλοντο (Il.23.255)

- Shema stiha je __ _UU _UU _UU _UU _U.
- U ovom stihu produljuje se treći slog τε tako što se do njega stavljaju dva konsonanta koja čine da vokal ε bude dug po položaju.

ὄς ῥ' ἀναφανδὸν ὄπυιε πορῶν ἀπερξίσια ἔδνα. (Il.16.178)

- Shema stiha je _UU _UU _UU _UU _UU _U.
- U Od.19.529 pet je kratkih pa se dulji treći, u odnosu prema gornjem ἀπερξίσια gdje se dulji drugi vokal ε u ει.

Τρῶας καὶ Λυκίους μετεκίαθε, καὶ μέγ' ἀάσθη (Il.16.685)

- Shema stiha je __ _UU _UU _UU _UU __.
- Riječ μετεκίαθον složenica je od μετα i κίαθω.
- U Ilijadi se pojavljuje u 11.52, 11. 714, 18.532., 18. 581.
- Oblik μετεκίαθε u Od.1.22., primjer je graničan jer za μετακίαθω 'ići za kim, slijediti'⁸² u rječniku stoji da ima dugo ī
- Oblik κίαθω također je nepotvrđeno i tako ostaje κίω od koga je izvedeno κίαθω. Međutim, oblici od κίω su kod Homera redovito kratki, npr. imperativ κίε, konjunktiv κίης, optativ κίοι, dual κιοίτην, κίοιτε, particip κίων, κιοῦσα te imperfekt ἔκιοι, κίομεν.

ἦὲ περὶ πτόλιος μαχεοῦμενον ἠδὲ γυναικῶν (Od.11.403)

- Shema stiha je _UU _UU _UU _UU _UU __.
- Oblik μαχεοῦμενον particip je prezenta glagola μάχομαι čiji je regularni oblik μαχεόμενος. Uočavamo da je došlo do duljenja vokala o u ου.
- U Od.24.113 pojavljuje se oblik μαχεοῦμενοι, a zbog druge potrebe stiha u Od.17.471. μαχειόμενος.

⁸² Vidi Senc 1991: s. v. μετακίαθω.

6.1.4. Kretici

Riječi koje su kretici (tj. imaju metrički oblik $_U_$) mogu produljiti središnji slog, koji je zatim obično nenaglašen (u skandiranju). Najčešće su to apstraktne imenice na $-ίη$, što je razvidno iz sljedećih primjera:

ἦς ὑπεροπλήσι τάχ' ἄν ποτε θυμὸν ὀλέσση. (Il.1.205)

- Shema stiha je $_UU_ _ _ UU_ UU_ UU_ _ _$.

ἐν δ' αὐτὸς κίεν ἦσι προθυμίησι πεποιθὼς (Il.2.588)

- Shema stiha je $_ _ _ UU_ UU_ _ _ UU_ _ _$.

ιστίη τ' Ὀδυσῆος ἀμόμονος, ἦν ἀφικάνω· (Od.14.159)

- Shema stiha je $_ _ _ UU_ UU_ UU_ UU_ _ _$.

ὡς κακοεργίης εὐεργεσίη μέγ' ἀμείνων (Od.22.374)

- Shema stiha je $_UU_ _ _ _ _ UU_ UU_ _ _$. U riječi εὐεργεσίη⁸³ 'dobročinstvo' ἶ je kratak vokal.

πᾶσά τοί ἐσθ' ὑποδεξίη, πολέεσσι δ' ἀνάσσεις (Il.9.73)

- Shema stiha je $_UU_ UU_ _ _ _ UU_ UU_ _ _$.

πρεσβύτατον καὶ ἄριστον ἀτιμίησιν ἰάλλειν (Od.13.142)

- Shema stiha je $_UU_ UU_ _ _ _ _ _ UU_ _ _$.

ἦ ἤδη μοι ὄλεσσαν ἄλη τ' ἀκομιστίη τε (Od.21.284)

- Shema stiha je $_ _ _ UU_ UU_ UU_ _ _ U$.

Ako bi u kretiku bila riječ koja počinje skupinom konsonanata koji čini poziciju, prvi slog joj se mora produljiti. To se vidi iz sljedećih primjera:

ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τά τε κλείουσιν αἰοιοί· (Od.1.338)

- Shema stiha je $_ _ _ UU_ UU_ _ _ UU_ _ _$.

Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεύοντες Ἄβαντες (Il.2.536)

- Shema stiha je $_ _ _ UU_ UU_ _ _ UU_ _ _$.

νηὶ θεῆ πλείοντες ἐμίνομεν Ἡῶ δῖαν (Od.16.368)

83 Vidi Senc 1991: s. v. εὐεργεσία

- Shema stiha je _UU_ _UU_ UU_ _ _ _ _.

δεινὸν ἀποπνεύουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο (Il.6.182)

- Shema stiha je _UU_ _UU_ UU_ UU_ UU_ U.

βάντες ἀπέπλειον, πῦρ ἐν κλισίησι βαλόντες (Od.8.501)

- Shema stiha je _UU_ _UU_ UU_ UU_ _.
- U riječi ἀπέπλειον slog -on je dug po poziciji.

Zanimljiv je slučaj λείουσι kao dativ od λέων 'lav', gdje početno λ- dulji prethodni slog, zbog čega je potrebno produljiti i -ε- u -ει- u stihu „Τρῶες δὲ λείουσι ἐοικότες ὠμοφάγοι“ (Il.15.592).

Prvi primjer imenice koja kratak vokal produlji u dugi radi potrebe stiha je ἄορ - ἄορ. U tri slučaja ova je imenica zabilježena da ima kratko α:

ὄν τινα Τυδεΐδης ἄορι πλήξειε παραστάς (Il.10.489)

- Shema stiha je _UU_ UU_ UU_ _UU_ _.
- Oblik ἄορι dativ je od imenice ἄορ koja u ovom stihu ima kratka prva dva vokala.

σπάσσατο· τὸν δ' ἄορι πλήξ' ἀνχένα, λῦσε δὲ γυῖα (Il.11.240)

- Shema stiha je _UU_ UU_ _UU_ UU_ U.

πλήξ' ἄορι μέγαλφ αιχμῆς παρὰ καυλὸν ὀπισθεν (Il.16.115)

- Shema stiha je _UU_ UU_ _UU_ UU_ _.

U devet primjera imamo kada je α neke iste imenica duga:

ἄορι θεινομένων, ἐρυθθαίνετο δ' αἵματι ὕδωρ. (Il.21.21, usp. 10.484)

- Shema stiha je _UU_ UU_ UU_ UU_ UU_ _.
- Budući da je imenica ἄορι na početku stiha, njezin početni vokal je dug radi potrebe stiha.

ἔγχεῖ τ' ἄορί τε μέγαλοισί τε χερμαδίοισιν (Il.11.265 i u 11.541)

- Shema stiha je _UU_ UU_ UU_ UU_ UU_ _.
- Imenica ἄορι u ovom slučaju nalazi se u drugoj stopi i početni vokal α je dug radi potrebe stiha, odnosno kako bi se ispunila formula daktila (_UU).

τὸν δέ κε Πηλεΐδης σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπηύρα (Il.20.290, usp. 21.179)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU_.
- Imenica ἄορι nalazi se u petoj stopi i njezin početni vokal α je dug kako bi se ispunila formula stiha, odnosno daktila.

χέρσ' ὕπο Πηλεΐδαο καὶ ἄορι ἴφι δαμέντα. (Il.21.208)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU_U.
- Kao u prethodnom stihu, imenica ἄορι nalazi se u petoj stopi i njezin početni vokal α je dug kako bi se ispunila formula stiha, odnosno daktila.

μὴ πῶς σ' ἠὲ βάλῃ ἠὲ σχεδὸν ἄορι τύψη. (Il.20.378, usp. 20.462)

- Shema stiha je __ _UU __ _UU_UU_.
- Kao u prethodnom stihu, imenica ἄορι nalazi se u petoj stopi i njezin početni vokal α je dug kako bi se ispunila formula stiha, odnosno daktila.

6.1.5. Oblici imenice ὄρος

Neki produljeni oblici javljaju se samo na početku stiha. Produljeni oblici imenice ὄρος u οὔρος mogu se uočiti u stihovima:

οὔρεά τε σκίοέντα θάλασσά τε ἠχέεσσα· (Il.1.157)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU __ _U.

οὔρεος ἐν κορυφῆς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται ἀνγή (Il.2.456)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU_.

οὔρεος ἐν βήσσης, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα (Il.3.34)

- Shema stiha je _UU __ _UU_UU_UU_U.

τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν· (Il.4.455)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU_.

βάλλειν ἄγρια πάντα, τά τε τρέφει οὔρεσιν ὕλη· (Il.5.52)

- Shema stiha je __ _UU_UU_UU_UU_.

οὔρεος ἐν βήσσησιν, ἐπεὶ τ' ἐκορέσσατο χεῖρας (Il.11.87)

- Shema stiha je _UU __ _UU_UU_UU_.

ὠμοφάγοι μιν θῶες ἐν οὔρεσι δαρδάπτουσι (Il.11.479)

- Shema stiha je _UU__UU_UU_____.

ἔστασαν ὡς ὄτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι (Il.12.132)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU__.

κραιπνὰ ποσὶ προβιάς· τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη (Il.13.18)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU__.

ἦε πίτυς βλωθρή, τὴν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες (Il.13.390)

- Shema stiha je _UU_____UU_UU__.

ἀλλ' ἔμεν' ὡς ὄτε τις σῦς οὔρεσιν ἀλκὶ πεποιθώς, (Il.13.471)

- Shema stiha je _UU_UU___UU_UU__.

ἦσπαιρ' ὡς ὄτε βοῦς τόν τ' οὔρεσι βουκόλοι ἄνδρες (Il.13.571)

- Shema stiha je ___UU___UU_UU__.

οὔρεος ἐν βήσσης, ὄτε τ' ὄρετο καίεμεν ὕλην· (Il.14.396)

- Shema stiha je _UU___UU_UU_UU__.

οὔρεσι μαίνεται βαθέης ἐν τάρφεσιν ὕλης· (Il.15.606)

- Shema stiha je _UU___UU___UU__.

οἱ τ' ἔλαφον κεραὸν μέγαν οὔρεσι δηώσαντες (Il.16.158)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_____.

ἦε πίτυς βλωθρή, τὴν τ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες (Il.16.483)

- Shema stiha je _UU_____UU_UU__.

οὔρεος ἐν βήσσης, ἕκαθεν δέ τε γίγνεται ἀκοιή (Il.16.634)

- Shema stiha je _UU___UU_UU_UU__.

οὔρεος ἐν βήσσης βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην (Il.16.766)

- Shema stiha je _UU___UU_UU_UU__.

οὔρεος ἀζαλέοιο, βαθεῖα δὲ καίεται ὕλη (Il.20.491)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU__.

ἦτοι βέλτερόν ἐστι κατ' οὔρεα θήρας ἐναίρειν (Il.21.485)

- Shema stiha je ___UU_UU_UU_UU___.

νῦν δέ που ἐν πέτρῃσιν ἐν οὖρῃσιν οἰοπόλοισιν (Il.24.614)

- Shema stiha je _UU___UU_UU_UU___.

οἷη δ' Ἄρτεμις εἴσι κατ' οὖρῃα ἰοχέαιρα (Od.6.102)

- Shema stiha je ___UU_UU_UU_UU_U.

πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη οὖρῃϊ ἴσον (Od.11.243)

- Shema stiha je _UU_UU_UU_UU_UU___.

6.1.6. *Imenica ānh̄r*

Imenica ānh̄r u 45 slučajeva ima dugo ā na kraju stiha, na primjer u stihovima:

πάντοθεν ἐκ κλισίων· ἐπὶ δ' ἀνήρ ἐσθλὸς ὀρώρει (Il.23.112)

- Shema stiha je _UU_UU_UU___UU___.

ἀνήρ ἠδὲ γυνή· πόλλ' ἄλγεα δυσμενέεσσι (Od.6.184)

- Shema stiha je ___UU___UU_UU_U.

σταθμῶ ἐν ἡμετέρῳ· παρὰ δ' ἀνήρ, ὅς καταθήσει (Od.16.45)

- Shema stiha je _UU_UU_UU___UU___.

6.2. Nemetrički stihovi

Homer se smatra vrlo dobrim pjesnikom, čak i najboljim, a njegovi tekstovi dobro su očuvani i zbog toga ne očekujemo stihove koji nisu u metru. Javljaju li se nemetrički stihovi samo kod „loših” pjesnika? Naime, kod Eshila i Kalimaha ako se čitač susretne s nizom riječi koji ne pristaju odgovarajućem metru, naznaka je da je tekst oštećen. No, Homer je poseban iz tri razloga. Prvo, Homerov heksametar bio je stari tradicionalni stih koji su koristili usmeni pjesnici koji su brzo sastavljali stihove ne improvizirajući, kao što neki pretpostavljaju.⁸⁴

Pogrešno je smatrati da je Homer improvizirao Ilijadu i Odiseju. Pjevači su morali svladati dvije važne komponente: poznavanje pripovijednog blaga svog naroda i potpuno vladanje svim elementima formula.⁸⁵ Dakle, uvijek iznova bila je stvorena improvizacija za svaki nastup pomoću stiliziranih elemenata dikcije, odnosno predmet bi se uzimao iz

⁸⁴ Usp. West 2018: 362.

⁸⁵ Lesky 2001: 27.

postojećeg korpusa mitova, a oblik je diktirala zanatska tradicija.⁸⁶ Drugo, postojanje ove „tradicionalne slobode” još je više potaknulo pjevače da prelaze granice u pjevanju. Treće, jezična revolucija tijekom stoljeća proizvela je postupne promjene u izgovaranju starih formula, što ponekad rezultira metričkim nepravilnostima koje nisu eliminirane, nego prihvaćene kao tradicionalne. Stoga, neki stihovi dolaze bez metra ne zato što je pjesnik „loš,” nego jer koristi naslijeđeno fraziranje velike Antike. Postavljeno je pitanje: mora li svaki stih kod Homera biti prilagođen pravilima koja su postavljena za Homerov heksametar? Više od 99,9% stihova poštuje određeni skup pravila, no postoje neki koji se ne podudaraju s njima te se oni smatraju ili oštećenima ili zahtjevaju neko određeno objašnjenje. Na primjer, trimetar u tragediji ne priznaje spondej u drugoj, četvrtoj ili šestoj stopi i to se može tretirati kao apsolutno pravilo zasnovano na suštini jampskog ritma. Slično je u Homerovu heksametru. Može se reći da u heksametru svaka stopa mora sadržavati jedan dugi i dva kratka sloga (_UU), inače bi se izgled daktila uništio. No, ipak se događa mnoštvo stihova u kojima stope sadrže dva duga i jedan kratki slog. Umjesto pokušavanja da shvatimo shemu metra koja bi mogla prihvatiti te nepravilne stihove, bolje je reći da su nesimetrični i zatim pokušati objasniti kako su nastali: ili kroz pjesničku nesposobnost ili kao rezultat nekog procesa.⁸⁷

Poučno je usporediti postupke vedskog stiha, jer, iako tamo nema heksametra, načela prozodije⁸⁸ slična su onima dobivenim u grčkim stihovima i razumno je pretpostaviti da odražavaju zajedničku tradiciju. To se može uočiti kada se posljednji vokal u riječi susretne s početnim vokalom riječi unutar stiha i rezultira spajanjem, odnosno dva sloga često su reducirana u jedan ili se skraćuje, ako je prvi vokal dug. Ponekad se toleriara hijat,⁸⁹ tj. oba vokala ostaju nereducirana. U grčkom heksametru hijat se pojavljuje između dugog i dva kratka vokala daktila, a ponekad i nakon dva kratka: πρόσσω ἄϊξας περὶ νεκροῦ δηριάσθαι (Il.17.734).⁹⁰

Metričko duljenje događa se u riječima koje sadrže tri uzastopna kratka sloga ili u riječima koje sadrže „antispastični” niz (U__U). Bez prozodijske izmjene, takve riječi (i riječi koje uključuju prijedlog + imenica) neće se uklopiti u heksametar. Primjeri prvog tipa, s unutarnjim nizom od tri kratka sloga su:

ἀποδίωμαι; ἄ(ā)ποδίωμαι

κῶανόπεπλος; κῶανόπεπλος

⁸⁶ Lesky 2001: 27.

⁸⁷ Usp. West 2018: 362.

⁸⁸ Nauka o kratkoći i dužini slogova ili o njihovu naglasku (vidi Klaić 1966: s. v. prozodija)

⁸⁹ Pojava kada se usred riječi ili na kraju prve i početku sljedeće riječi nađu dva vokala (vidi Klaić 1966: s. v. hijat)

⁹⁰ Usp. West 2018:363.

γενόμενον; γεινόμενον
 ὑπὲρ ἄλλα; ὑπεῖρ ἄλλα
 ἐν ἀγορῇ; εἰν ἀγορῇ
 διογενής; δῖογενής
 Πολυδάμας; Πουλυδάμας
 ἄνερεις, ὕδατι; ἄ(ᾱ)νέρες, ὕ(ῠ)δατι
 ὄρεα, ὄρεσι; οὔρεα, οὔρεσι
 ὄνομα; οὔνομα
 ἀθάνατος; ἄ(ᾱ)θάνατος
 ἀνεμόεις; ἄ(ᾱ)νεμόεις od ἠνεμόεις
 ζεφυρή ζεφυρή (Od. 7.119)
 κατα(λ)λοφάδια; κατα(λ)λοφάδια (Od. 10. 169)
 ἐπίτονος ἐπί(ῖ)τονος (Od. 12. 243)
 συβόσια συβόσια (Od. 14. 101)

Može se uočiti da se prvi od tri kratka sloga dulji. Tamo gdje su četiri, kao u ὑπὲρ ἄλλα, κατα(λ)λοφάδια i συβόσια, dulji se neki od srednjih slogova, kako ne bi došlo do dva duljenja slogova. Primjer ἀνεμόεις pokazuje nam da duljenje ide prije jonske promjene ᾱ u η, a također pokazuje da je ono što doživljavamo kao metričko duljenje zaista uključivalo produljenje u izgovoru. Paralelni slučajevi su ἠνορέη iz ἀνορία i ἠγάθεος iz ἀγάθεος. Ako ἀθάνατος i ἀκάματος nije postao ἠθάνατος i ἠκάματος, to je zato što je negativni prefiks ἀ- morao ostati nepromijenjen kako bi sačuvaio svoj vidljivi identitet.⁹¹

U nastavku slijedi nekoliko primjera koji pokazuju antispaste:

Ἄπόλλωνα; Ἄπόλλωνα
 Ὀλύμπιοι; Οὔλύμπιοι
 Ἐλείθια; Εἰλείθια
 ἐλήλουθα; εἰλήλουθα
 εἰκουῖαι; εἰκουῖαι

Jednom kada su uspostavljeni Οὔλύμπιοι i Οὔλυμπόνδε, pjesnici su se počeli osjećati slobodno koristiti Οὔλυμπον i Οὔλύμπου kao alternativu za Ὀλυμπον i Ὀλύμπου, koji su se lako uklopili u stih bez metričkog duljenja. Međutim, nisu upotrijebili Ἄπόλλων za nominativ Ἄπόλλων.⁹²

91 Usp. West 2018: 364.

92 Usp. West 2018: 365.

Pjesnik nije bio slobodan tretirati bilo koji kratak vokal kao dug kolikogod to bilo pogodno. Riječ koja sadrži niz *_U_*, ako se ne može pretvoriti u daktil (*_UU*) korekcijom kao u ἔσχατοι ἀνδρῶν, podjednako je neizreciva kao i oni slučajevi s tribrahom ili antispastom. Odgovor pjesnika nije bio da se produži kratak vokal, nego da se izbjegnu takve riječi. Pjesnici koriste ἔσχατος (nominativ jednine) ili ἔσχατοι (nominativ množine), ali ne ἐσχάτους (akuzativ množine) ili ἐσχάτων (genitiv množine). Izuzetak je ἰστίη i neke druge riječi koje završavaju na -ίη (npr. Ἀτιμίη), gdje je *iota* ponekad produžena. U primjeru „Ἰλίου προπάροιθεν,” (Il.15.66.) i „βῆν εἰς Αἰόλου κλυτὰ δώματα” (Od.10.60.cf.36) trebali bismo pretpostaviti da nije došlo do duljenja vokala u „Ἰλίου” i „Αἰόλου,” nego se radi o genitivnom obliku -οο, tj. Ἰλίου προπάροιθεν, Αἰόλοο κλυτὰ δώματα.⁹³ Oni koji govore o metričkom duljenju srednjih slogova, ne mogu objasniti zašto se to događa samo u genitivu jednine -ου (a ne u dativu Ἰλίωι), ili zašto sljedeća riječ gotovo uvijek počinje s dva konsonanta ili *μ*, ako nije zato što drugo *ο* u -οο moralo je biti pretvoreno u dugi slog.⁹⁴ U stihovima „τῶν δ’ ὡς τε νιφάδες χιόνος πίπτωσι θαμειαί,” (Il.12.278.) „Πηλιάδα μελίην, τὴν πατρὶ φίλωι πόρε Χείρων,” (Il.16.143) „οἷσιν ἐνὶ μεγάροισι · σὲ δὲ φράζεσθαι ἄνωγα” (Od.1.269) došlo je do duljenja sloga. Do duljenja je došlo odvajanjem i spajanjem dijela sljedeće riječi, odnosno konsonanta (τεν-νιφάδες, δαμ-μελίην, νιμ-μεγάροισι). U papirusima, a ponekad i u srednjovjekovnim rukopisima, produljeni suglasnik piše se dvostruko. Suglasnici sposobni za ovo produljenje su *λ*, *μ*, *ν*, *ρ* i *σ*. Oni moraju stajati na početku riječi ili u leksičkom korijenu.⁹⁵

Postoje neki izvanredni slučajevi u kojima produljenje sloga podrazumijeva prisustvo digame (Ϝ) koja nije bila poznata u vremenu kada su pisani *Ilijada* i *Odiseja*. U stihovima „αιδοῖός τέ μοι ἔσσι, φίλε ἔκυρέ, δεινός τε,” (Il.3.172) „ἦ δὲ μέγα ἰάχουσα ἀπὸ ἔο κάββαλεν υἷόν” (Il.5.343) primjećujemo neke nesimetrične crte koje nisu proizvod pjesnikove nesposobnosti. Ali, kada obnovimo starije oblike riječi, stihovi postaju normalni: „αιδοῖός τέ μοι ἔσσι, φίλε σφεκυρέ, δφεινός τε, ἃ δὲ μέγα φφάχονσα ἀπὸ σφέο κάββαλεν υἷόν.”⁹⁶

Pjesniku koji proučava ove stihove bez znanja starijih oblika, kratki posljednji vokal u stopi može biti legitimno tretiran kao dug u bilo kojim okolnostima. U sljedećim stihovima uočavamo slučaj kada kratak vokal stoji uz konsonant *κ* i *γ* koji nije u mogućnosti produljiti se tako da duljinu promjeni prethodnom slogu:

– μήτε σύ γ’ ἼΑρηα τό γε δεῖδιθι μήτέ τιν’ ἄλλον (Il.5.827)

93 West 2018: 365.

94 West 2018: 366.

95 Usp. West 2018: 366.

96 Usp. West 2018: 366.

- ἀλλὰ τὰ γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται (Od.9.109)
- ναύλοχον ἐς λιμένα, καὶ τις θεὸς ἡγεμόνευεν (Od.10.141).

Istu situaciju možemo primjetiti i u stihu „Τηλέμαχε, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων;” (Od.3.230) i može se zaključiti da je duljenje u ovom primjeru opravdano zbog neizbježna tri kratka vokala u imenu „Τηλέμαχε” (vokativ jednine). No, to ne treba biti neizbježno. Naime, ime Telemah u ovom obliku pojavljuje se tridesetak puta u *Odisseji*, a u dvadeset i sedam slučajeva nalazi se prije riječi koja počinje dvostrukim konsonantom, tako da je stvoren dugi slog (-χε).⁹⁷

Vokativ na -o može uzrokovati nepravilnosti jer se prozodijski razlikuje od ostatka deklinacije. Na primjer, svi slučajevi riječi „κασίγνητος,” osim vokativa, skandiraju se kao U_ _ (U) i pjesnici obično tu riječ stavljaju na poziciju u stihu kako odgovara ovom obliku riječi, a to je prije ili neposredno poslije cezure.⁹⁸ Međutim, u vokativu ima pomalo čudan metrički oblik (U_ _U). U *Ilijadi* je primjer gdje je ta riječ smještena uz riječ koja počinje dvostrukim konsonantom: „φίλε κασίγνητε, σθένος ἀνέρος ἀμφοτέροί περ” (Il.21.3.08). No, u dva ranija primjera nemaju uz sebe ništa što bi uzrokovalo duljenje posljednjeg kratkog vokala: „φίλε κασίγνητε, θάνατόν νύ τοι ὄρκι' ἔταμνον” (Il.4.155) i „φίλε κασίγνητε, κόμισαί τέ με δός τέ μοι ἵππους”(Il.5.359).⁹⁹

Još je mnogo slučajeva metričkih nedostataka u *Ilijadi* što rezultira prilagođavanjem riječi u vokativu ili fraze koja se pojavljuje, kao npr.:

βάσκ' ἴθι, οὗλε ὄνειρε, θαὸς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν (2.8, cf. 6)

ὦ υἱὲ Πετεῶιο διοτρεφέος βασιλῆος (4.338, cf. 327)

ὄψεται, αἶ κ' ἐθέλησθα, βοῶπι πότνια Ἥρη (8.471, cf. 1.551 etc.)

τίπτε, Θέτι τανύπεπλε, ικάνεις ἡμέτερον δῶ; (18.385)

Ἐάνθέ τε καὶ Βαλίε, τηλεκλυτὰ τέκνα Ποδάργας (19.400, cf. 16.149)

νηπύτιε, τί νυ τόξον ἔχεις ἀνεμώλιον αὐτως; (21.474, cf. 410, 441).

U primjeru „πρὶν μὲν γὰρ Πριάμοιο πόλιν μέροπες ἄνθρωποι” (Il.18.288) nastaje nedostatak tijekom prenošenja genitiva „μερόπων ἀνθρώπων“ u nominativ, a dugi vokal u petoj stopi dobiva se samo nepravilnim razdvajanjem slogova, umjesto *pe-san, pes-an*.¹⁰⁰ Tri stiha koja počinju s „φίλε κασίγνητε” pokazuju još jednom izvanredni oblik u početnom vokalu riječi „φίλε.” Treba li pretpostaviti metričko duljenje iote kao što je to učinio Ptolomej

97 Usp. West 2018: 367.

98 Stanka, odmor u stihu (vidi Klaić 1966: s. v. cezura)

99 Usp. West 2018: 367.

100 West 2018: 368.

iz Askalona,¹⁰¹ koji ju je naglasio kao φῖλε, iako nisu ispunjeni pravi uvjeti za metričko duljenje?¹⁰² Puno je primjera nepravilnih kratkih vokala na početku stiha. Na šest mjesta stih počinje s „ἐπεὶ δὴ,” koji se unutar stiha skandira kao U _ _ . U pet slučajeva stih počinje s „ἴομεν“ koji na drugim mjestima ima prvi vokal kratak. Osamnaest redaka počinju imperativom „κλῦθι” ili „κλῦτε,” naglašeni kao properispomena kao da je korijeniti vokal dug (κλυ-), iako povijesno gledano treba biti kratak.¹⁰³

Postoje i drugi primjeri koji nam pokazuju nepravilne kratke vokale na početku retka:

διὰ μὲν ἀσπίδος ἦλθε φαεινῆς ὄβριμον ἔγχος (II.3.357)

Ἔρες Ἔρες βροτολογέ, μαιφόνε τειχεσιπλήτα (II.5.455)

Βορέης καὶ Ζέφυρος, τῷ τε Θρήικηθεν ἄητον (II.9.5, cf. 23.195)

δαΐζων ἵππους τε καὶ ἀνέρας · οὐδέ πω Ἔκτωρ (II.11.497)

τὰ περὶ καλὰ ῥέεθρα ἄλις ποταμοῖο πεφύκει (II. 21. 352)

λύτο δ' ἀγών, λαοὶ δὲ θεὰς ἐπὶ νῆας ἕκαστοι (II. 24. 1; λῦτο).

Wackernagel propagira pravilo da se kao στίχοι ἀκέφαλοι pojavljuje samo s riječi ili frazom koja je prirodno uzela početni položaj u rečenici, kao vokativi (Ἔρες i φίλε κασίγνητε) imperativi i hortativi (ἴομεν, κλῦθι, κλῦτε) ili kao „ἐπεὶ δὴ.”¹⁰⁴ To je vjerojatno princip koji će pokriti mnoge primjere, ali ne sve. Prva stopa posebno je tolerirana i na druge načine, posebno u već citiranom stihu „πρόσσω ἀΐζας περὶ νεκροῦ δηριάασθαι” (II.17.734.) gdje omega u „πρόσσω” ostaje neskraćena u drugom djelu stope. To je uobičajeno kada drugi vokal stoji u tezi (naglašeni dio stope), ali ne kada stoji u arzi (nenaglašeni dio stope).¹⁰⁵

U slijedećim primjerima potencijalni kratki slog tretiran je kao ispunjavanje duljine drugog djela zbog slabog duljenja:

ἐσθλὰ φραζομένοι, ἐπεὶ οὐδὲ μὲν οὐδὲ ἔοικεν (II.12.212)

Ἔκτορ, εἶδος ἄριστε, μάχης ἄρα πολλὸν ἐδέεο (II.17.142)

πολλὰ λισσόμενος ἔπεα πτερόεντα προσηύδα (II.21.368).

U prvom primjeru *muta cum liquida* (bezvučni uz λ, ρ, μ, ν), kombinacija φρ čini slog dugim. *Muta cum liquida* na početku riječi utječe na duljenje posljednjeg sloga prethodne riječi.

101 Autor djela *Historian of Herod* (više o njemu vidi

https://www.academia.edu/8749118/Ptolemy_of_Ascalon_Historian_of_Herod, zadnji pregled: 28.10.2019.)

102 West 2018: 368.

103 Usp. West 2018: 368-369.

104 West 2018: 368.

105 Usp. West 2018: 369.

Rijetko se događaju iznimke izvan prve stope. U stihu „Ἔκτορ, εἶδος ἄριστε, εἶδος”¹⁰⁶ izvorno je bila početna digama, ali unatoč tomu, obično se ne dulji slog u drugom dijelu stope, osim u prvoj stopi. Isto se odnosi na duljenje na početnom slogu kao u „πολλὰ λισσόμενος.”¹⁰⁷

Mного je pokazatelja da je prva stopa heksametra strogo regulirani dio stiha. „Labavost” prve stope obilježje je koje se vraća u porijeklo heksametra. Prema najpopularnijoj teoriji, heksametar se razvio iz kombinacije od dva kratka stiha, glikoneja ($_U_UU_U_$) i ferekrateja ($_ _ _ _ _ UU _ _ _$).¹⁰⁸ Prema ovom modelu, prva stopa odgovara dvama položajima nefiksirane kvantitete u prototipu stiha. U svakom slučaju vjerojatno je da je u ranijoj fazi evolucije heksametra, kao u vedskom metru, stih bio najmanje strogo reguliran na početku, a na kraju najstrože. Klauzula u heksametru strogo je regulirana. Kada je tako naglašena preferencija u petoj stopi daktila i posebno kada redak završava s dvosložnom riječju, ritam $_ _ | _ _ |$, postaje neuobičajen. Gotovo je uvijek jasno da je drugi dio stope u petoj stopi proizvod kontrakcije (stezanja) vokala:¹⁰⁹

ἦ πού τίς σφιν ἔνισπε θεοπροπέων εἶ εἰδώς (Il.6.438, < *ěü)

ἐγγύθεν Ἀρήνης, ὅθι μείναμεν ἠῶ δῖαν (Il.11.723, < *ḥóa)

ἦεν ἀνήνασθαι, χαλεπή δ' ἔχε δήμου φῆμις (Od.14.239, < *dḥmo)

οἴνοι Πραμνεῖωι, ἐπὶ δ' αἴγειον κνή τυρόν (Il.11.639, < *knáe?)

ἀμφὶ δ' ἄρ' αἰγείρων ὕδατοτρεφέων ἦν ἄλσος (Od.17.208, < *ěen?).

Stezanje u dug vokal u takvim slučajevima dovelo je do veće tolerancije neuobičajenog ritma. U *Odiseji* pojavljuje se nekoliko primjera koji se ne mogu razriješiti u dva kratka vokala: „πυροί τε ζεῖαί τε ἰδ' εὐρυφυῆς κρῖ λευκόν” (Od.4.604) i „ἀλλά τε καὶ τῶν αἰὲν ἀφαιρεῖται λῖς πέτρῃ” (Od.12.64).

Loš primjer nepravilnog metra u klauzuli stiha, poznat po naglasku, pojavljuje se u retku koji opisuje trojansku uzbunu na ulazu: „Τρῶες δ' ἐρρίγησαν ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν” (Il.12.208). U carsko vrijeme, kada je akcentski sistem postao dinamičan, neki su pjesnici oponašali tzv. „mousetail” efekt jamske paroksite s kojom završava heksametar i drugi metri. Izvorno, moguće je da uopće ne postoje nepravilnosti, sve dok postoje neke druge

106 Il.17.742.

107 Usp. West 2018: 369.

108 West 2018: 370.

109 Usp. West 2018: 370.

pretpostavke da je jonski izgovor riječi „ὄφις” (riječ se ne pojavljuje drugdje kod Homera) zapravo „ὄπφης,” s dvostrukim labijalom.¹¹⁰

Osim početka stiha, drugo mjesto gdje se ponajviše pojavljuju nepravilnosti je cezura (sredina). Prema gore navedenoj teoriji o porijeklu heksametra, bilo bi to mjesto spajanja dvaju neovisnih kratkih stihova i nije iznenađujuće ako to nije, barem u ranijoj fazi, uvijek bilo uklopljeno u neprekidni daktilski ritam. U svakom slučaju, bez obzira na porijeklo, to je mjesto gdje se formulske fraze često sastavljaju, a jesu li su sastavljene smisleno (neprimjetno), ovisi o vještinama pjesnika. U velikoj većini slučajeva jesu. Od oko 28 000 redaka, nekolicina prezentira probleme u cezuri. Citirani stihovi pokazuju gdje kratki otvoreni slog stoji na trećem dijelu prije cezure:¹¹¹

μήτε σύ γ' Ἄρηα τό γε δειδίθι μήτέ τιν' ἄλλον (Il.5.827)

ἀλλὰ τά γ' ἄσπαρτα καί ἀνήροτα πάντα φύονται (Od.9.109)

ναύλοχον ἐς λιμένα, καί τις θεὸς ἡγεμόνευεν (Od.10.141)

φίλε κασίγνητε, θάνατόν νύ τοι ὄρκι' ἔταμνον (Il.4.155).

Nepravilnost se mogla izbjeći da je pjesnik naumio smjestiti nakon cezure riječ koja počinje s dva konsonanta, kao što je učinio u stihu „φίλε κασίγνητε, σθένος ἀνέρος ἀμφοτέροί περ” (Il.21.308). U stihu „εἶλετο κρινάμενος τριηκόσι' ἠδὲ νομῆας,” (Il.11.697) prva polovica je savršena, ali pjesnik je kombinirao s drugom polovicom koja je trebala stajati nakon ženske cenzure (cezura iza trećeg troheja), ostavljajući trohejsku treću stopu. Postoji vjerojatnost da je u recitaciji proizvoljno produljio prvi slog riječi τριηκόσια, ali za to nema opravdanja u terminologiji o spajanju.¹¹²

U slijedeća dva primjera čini se da smo suočeni sa suprotnim fenomenom, prvi polustih predviđa žensku cenzuru kombiniranu s drugim polustihom koji nije ispravnog oblika i koji bi odgovarao nakon njega s pretpostavkom da je treća stopa kretik (_ U _):

λαῶν οἱ οἱ ἔποντο Τρίκ(κ)ης ἐξ ἵπποβότοιο (Il.4.202)

εἰ δέ κεν οἴκαδ' ἴκωμαι φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν (Il.9.414).

U prvom stihu neki prepisivači pokušali su pratiti metar pišući Τρίκης s jednom κ i pretpostavljajući da se skandira kao U_ . No, ista riječ spominje se u Katalogu brodova (2.729) i ima dvije κ i skandira se kao spondej (_ _). Ispravna imena podložna su “grubom tretmanu” za metričke potrebe i vrlo je vjerojatno da je pjesnik namjerno izmjenio skandiranje ovog toponima za vlastitu pogodnost. U drugom primjeru neki pisci su pokušali ispraviti metar

110 Usp. West 2018: 370-371.

111 Usp. West 2018: 371.

112 Usp. West 2018: 371.

pišući „ἴκωμι” ili „ἴκοιμι” no takvi oblici ne postoje. Ako nismo voljni prihvatiti ovaj “metrički užas“, prisiljeni smo pretpostaviti da je tekst oštećen.¹¹³

Homerska tradicija izuzetna je zbog svoje vremenske dubine. Prije *Ilijade i Odiseje* leži šest ili osam stotina godina evolucije tijekom koje je konzervativni pjesnički jezik ustrajao i razvijao se postepeno dok su se događale različite jezične promjene, a neke od njih utjecale su na prozodiju. Odavno je shvaćeno da Homer i Homerova versifikacija često odražava starije faze jezika. U stihovima:

ἔως ὃ ταῦθ' ὄρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν (Il.1.193),

βὰν δ' ἰέναι προτέρω διὰ δώματος, ἔως ἴκοντο (Od.15.109),

nemetrični „ἔως” dobiven je utjecajem gotovo cijele tradicije. Postoji osamnaest takvih slučajeva kod Homera i još tri slučaja „τέως” gdje metar zahtjeva trohej. Heliodor je tumačio „ἔως ὃ ταῦθ' ὄρμαινε” kao da prvu stopu čini trohej (_ U) s jednosložnom riječi ἔως, a zatim *brevis in longo* (kratak u dugom) opravdava slijedeći riječ naglašenu kao perispomenu.¹¹⁴

Na tisuće mjesta stih je skandiran kao da početna i poslije-konsonantska digama još postoje. Još je postojala u nekom grčkom dijalektu, ali ne među tim pjesnicima što je jasno iz činjenice da se na stotinu drugih mjesta pretpostavlja da je nema. Njezin utjecaj snažno je povezan s formulskim jezikom. Malo je vjerojatno da su jonski pjevači to izrekli na bilo koji način no ipak, zadržali su smisao da određene riječi mogu ili trebaju biti tretirane na poseban način, na primjer, jedan nije elidiraio vokal prije enklitičke zamjenice oi ili é.¹¹⁵

Digama nije jedini konsonant koji „progoni” Homerov tekst. U historijskom grčkom jeziku mnoge riječi koje počinju vokalom (obično aspiriranim) počinju sa *s* ili *y*. U tekstovima s Linear B pločice *s* je već izguljeno ili je ustupilo mjesto za *h*: napisano je samo u oblicima relativne zamjenice ne dosljedno pa može biti povijesni pravopis. Homerov jezik čuva odjeke vremena kad su ti fonemi imali konsonantsku vrijednost. Čestica ὤς < *γός često se tretira kao da ima početni konsonant: „θεὸς ὤς (U _)”, „λύκοι ὤς (U _ _)”, „ὄρνιθες ὤς (_ _ _)” itd.¹¹⁶ Aorist od ἦμι, posebno u spojevima, vrlo često se pojavljuje kao trosložna riječ „ἦκα” umjesto klasični oblik „ἦκα.”¹¹⁷

Česta i vjerojatno drevna formula „πότνια Ἥρη” prikazuje hijat koji nije tipičan za „πότνια” formulu. Značajka formula je da one sadrže hijate osim kad je rezultat gubitka digame ili drugog konsonanta. Dakle, „πότνια Ἥρη” vjerojatno odražava staro Herino ime

113 Usp. West 2018: 372.

114 Usp. West 2018: 373.

115 Usp. West 2018: 373.

116 West 2018: 374.

117 Usp. West 2018: 374.

koje počinje konsonantom, ali ne digamom, nego *y* ili *s*. Istina je da postoje još neki slučajevi koji pokazuju prisustvo hijata: „πότηνια Ἡβη” i „πότηνια Ἡώς.”¹¹⁸ „Πότηνια Ἡβη” bi u teoriji mogao biti još jedan primjer refleksa izvornog *yod*, kao što se „ἦβη” vraća u „yēgwā.” No to se javlja samo jednom kod Homera i to je vjerojatno stvaranje po uzoru na „πότηνια Ἡρη.” „Πότηνια Ἡώς” ne pojavljuje se u *Ilijadi i Odiseji*, ali ga nalazimo u *Himni Afroditi*. No, ἠώς/ ἄως nikad nemaju početni konsonant i zato, to može biti stvoreno po uzoru na „πότηνια Ἡρη.”¹¹⁹

Početni *s* i *yod* razvili su se u aspirirani konsonant *h*.¹²⁰ U historijskom grčkom ta aspirata izgovarana je u mnogim dijalektima, ali nije se računala kao konsonant za metričke svrhe. Nema sumnje da je postojala posredna faza kada je zadržala prozodijsku vrijednost prvog konsonanta, sprječavajući hijat i uzrokujući slogovnu podjelu nakon prethodnog konsonanta. Ova pretpostavka može objasniti nepravilan pregled formule „Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος,” koja *prima facie* (na prvi pogled) ima UU_UUU_ __, ali u praksi ima U_ __ U U_ __. Skandirajući riječ Διὶ kao U_ vraća se u stari dativ oblika „Διφεΐ.”¹²¹ No, što je sa slogom -τιν u riječi „μῆτιν”? U riječi ἀτάλαντος ἄ- nije negativni prefiks ἄ- < *ḡ- nego čestica ἄ- < *sm̥-, koja izvorno porijeklo riječi ima “jednake težine“. U kratkom roku sonant *m̥* razvio se u *a*; u ranoj Grčkoj riječ bi bila *satalantos*, postajući **hatalantos*, *h* još neko vrijeme zadržava konsonantsku vrijednost. Na taj način, metrička nepravilnost „Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος”¹²² može se objasniti izvedenicom iz mikenskog kao *Diwei mētim hatalantos*. Razvoj sonanta *ḡ* u *a* grčki dijeli s indo-iranskim i vjerojatno seže u treće stoljeće. Međutim, sonant *r̥* ostaje nepromijenjen u vedskom i starom avestanskom te u grčkom se čini da je preživio u mikenskom razdoblju prije stjecanja samoglasnika i postao *ar*, *ra* ili *or*, *ro*. Određene riječi i fraze u *Ilijadi* su nemetričke u položaju kojem jesu, ali bi bile metričke kad bi *r̥* i dalje postojalo kao silabički vokal.¹²³

Μηριόνης ἀτάλαντος Ἐνυαλίωι ἀνδρειφόντη. (Il.7.166)

ὄν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀνδροτήτα καὶ ἦβην. (Il.16.857)

Πατρόκλου ποθέων ἀνδροτήτά τε καὶ μένος ἦϋ. (Il.24.6)

U prvom stihu čini se da postoji čitav dug slog: da tu stoji „Ἐνυαλι,” a ne „Ἐνυαλίωι,” metar bi bio dobar. Načiniti od *ωιαν* jedan slog u „Ἐνυαλίωι ἀνδρειφόντη” nadilazilo bi bilo koji

118 West 2018: 374.

119 Usp. West 2018: 374.

120 West 2018: 374.

121 West 2018: 374.

122 West 2018: 374.

123 Usp. West 2018: 375.

drugi Homerov primjer siniceze¹²⁴ i to bi bilo malo vjerojatno u formuli. U ostala dva stiha koja sadrže „ἀνδροτήτα“ čini se da stopa ima oblik __ U. Neki pisci pokušali su ublažiti problem pišući „ἀδροτήτα,” ali to nije rješenje. Na dva mjesta: „αὖθι μένειν, μή πως ἀβροτάξομεν ἀλλήλοισιν” (Il.10.65) i „νύξ ἀβρότη, ἦν καὶ τῆι ἀπόσχονται πολέμοιο,” (Il.14.78) preneseni *αβρο* mora se ponovno smatrati kao pokušaj ispravljanja nečeg naizgled nemetričkog. Etimologija zahtjeva „αμβρο,” „νύξ ἀμβρότη” ‘besmrtna noć’ i „ἀμβροτάξομεν” od „ἀμαρτάνω,” „ἡμβροτον.” Stoga, čini se da u ova dva stiha opet postoji stopa oblika __ U. Sve ove „poteškoće” nestaju ako pretpostavimo da su te riječi i fraze svojedobno ušle u epski jezik kad je slog *r* i dalje postojao. Odnosno kad je „Ἐνυαλίωι ἀνδρειφόντηι” bilo **Enūwaliōi anr̥qwhontāi*, a „ἀνδροτήτα καὶ ἦβην” **anr̥tāt’ ide yégwān*, „Νύξ ἀμβρότη” **Nux amrtā* i „ἀμβροτάξομεν” **hamrtaxomen*. Ovdje je riječ o zapanjujuće ranom razdoblju, kad je na mikenskim pločicama slog *r* već nestao.¹²⁵

Uočilo se mnogo metričkih nepravilnosti koje imaju povijesno objašnjenje: nastale su kao posljedica fonoloških zbivanja u jeziku tijekom mnogih stoljeća. No, to ne može biti pretpostavka, odnosno načelo za svaki nepravilan stih. U nekim slučajevima pjesnici su ti koji su uzrokovali neke nepravilnosti ili pogreške. Postoje i slučajevi za koje treba razmotriti mogućnost tekstualne oštećenosti usprkos općenito izvrsnoj očuvanosti Homerovih tekstova. Postoje neki stihovi koji zahtjevaju individualna objašnjenja. Na primjer u stihu „τούνεκ’ ἄρ’ ἀλλοειδέα φαινέσκετο πάντα ἄνακτι”¹²⁶ problem izaziva skandiranje riječi „ἀλλοειδέα.” Metar zahtjeva tri duga sloga ili _UU_. Dva kratka sloga na kraju (-δέα) mogu biti tretirana kao diftong, kao u primjeru „ὑπερεφέα”¹²⁷ ili „τεμένεα.”¹²⁸ Još problematičnija je riječ „λοει” u sredini. Riječ „ἀλλοειδής” ne koristi se na nekom drugom mjestu u epu i bolje bi bilo da se ne nalazi jer sadrži niz _U_. Neki su posumnjali da treba čitati „ἀλλοιδέα,” ali bi to bio sumnjiv oblik. Vjerojatnije je da je pjesnik smjerao na krazu οει, ali ako je, nije točno. Idući primjer također pokazuje krazu u tekstu ako je točan: „υἱεῖ ἔμῳ ὠκυμόρωι δόμεν ἀσπίδα καὶ τρυφάλειαν.”¹²⁹ Misli se da je omega u „ἐμῳ” elidirana i iota uz nju, a to je tumačenje koje je implicirano na dva papirusa i srednjovjekovnoj paradozi, gdje se piše „ἐμ’ ὠκυ-” i slično.¹³⁰ No, takva elizija je nemoguća. Neki kasni rukopisi koriste alternativni način svođenja „υἱεῖ” na jedan slog, predstavljajući da je „ῶι” elidirano; tada „ἐμῳ” može ostati s vrijednošću dva

124 Stezanje dva vokala u jedan slog (vidi Klaić 1966: s. v. siniceza)

125 Usp. West 2018: 376.

126 Od.13.194.

127 Od.4.797.

128 Od.11. 185

129 Il.18. 458

130 West 2018: 377.

kratka sloga „ὕϊ' ἐμῶι ὠκυμῶροι.”¹³¹ Nauck je predložio zamjenu ἐμῶι s μοι, enklitičkom zamjenicom i čitalo bi se ὕϊ μοι ὠκυμῶροι.¹³²

Sljedeći primjer jasno uključuje sinicezu, ali jednu krazu: „πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον ἐπ' ἄλλοθρόους ἀνθρώπους.” (Od.1.183) U dvosložnim glagolima kao što su ῥέω, χέω, πλέω korijeniti vokal obično nije kombiniran s glasom -o pa da čini jedan slog. U ovom slučaju može se vidjeti kako je nastala nepravilnost. Pjesnik je uzeo pola stiha „πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον” (Il.7.88) no s drugom polovicom glasi „ῥῆϊ πολυκλήϊδι πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον.” Uzeti to kao prvi dio stiha bilo je jedino moguće sa sinicezom, a to nije odlika dobrog pjesnika. Pjesnik *Odiseje* pak po svojim vrlinama bio je inferioran po rječitosti prema pjesniku *Ilijade*, od kojeg je stalno posuđivao stihove i dijelove stihova, često ne uspjevajući ukomponirati ih u cjelinu.¹³³

U sljedećem primjeru, opisan je Hektor kako uzima veliku stijenu i baca na vrata Ahijske utvrde. Pjesnik prenosi svoju težinu govoreći da ni dva čovjeka to neće moći lako otkloniti na kolicima:

τὸν δ' οὗ κε δὴ' ἀνέρε δῆμου ἀρίστῳ
ῥῆϊδίῳς ἐπ' ἄμαξαν ἀπ' οὐδεος ὀχλίσσειαν. (Od.12.447-448)

Pjesnik *Odiseje* pokušava to prilagoditi kako bi opisao ogromnu stijenu koju Polifem koristi da blokira ulaz u svoju špilju. On kaže: „ὄβριμον · οὐκ ἂν τὸν γε δὴ' οὐ καὶ εἴκοσ' ἄμαξαι ἐσθλαὶ τετράκυκλοι ἀπ' οὐδεος ὀχλίσσειαν.”¹³⁴ Uzeo je dvojicu snažnih muškaraca koji su naslonili kamen na vagone koji su sami prevezli kamen s tla. Ovo se čini besmisleno. Drugi stih se loše skandira, ako uzmemo „τετράκυκλοι” kao _UU_ ostavljajući nam kratki slog u trećoj stopi ili kao ___ U s neodređenim duljenjem α. To se može poboljšati pretpostavkom, čitajući „τεσσαράκυκλοι,” ali „τετράκυκλος” je riječ koju pjesnik *Ilijade* koristi kako bi opisao Prijamov vagon.¹³⁵

U ovom stihu Kirka govori Odiseju da mora ići u Had savjetovati se s Tiresijom:

(...) Θηβαίου Τειρεσίαο,
μάντιος ἀλαοῦ, τοῦ τε φρένες ἔμπεδοί εἰσιν (Od.10.493).

Prva se polovica stiha kod Homera ponavlja „μάντιος ἀλαοῦ, Θηβαίου Τειρεσίαο.” (Od.12.267). U dvjema prvim riječima koje se skandiraju _UUUU_ čini se da nedostaje jedan dugi slog između njih. Ipak, ne postoji mogućnost umetanja riječi posebno što se isti polustih

131 West 2018: 377.

132 Usp. West 2018: 377.

133 Usp. West 2018: 377.

134 Od.9. 241.

135 Od.24.324.

pojavljuje na dva mjesta. Hermann misli da su neprimjereni oblik „μάντης” pjesnici stvorili od atičkog genitiva „μάντεως.” Štoviše, pišući „αλαοφο” pretvorio je „άλαοῦ” u „ἄλαόο” s malo vjerojatnim metričkim duljenjem prvog vokala i krajnjeg kratkog vokala *o* zauzevši prvi dio treće stope unatoč tome što tu nije bilo ničeg što bi moglo pretvoriti taj vokal u dugi. Teško je reći kako je pjesnik recitirao stih. Najmanje vjerojatno je da je možda μάντι | ος ἄλα | οῦ, s trohaičnom prvom stopom i da je -ος tretiran kao dugi slog.¹³⁶

Gledajući na Homera kao izvrsnog pjesnika i time smatrajući da su njegova djela oslobođena od nemetričkih stihova, ipak postoje primjeri lošeg i nemetričkog stiha u epovima. Većina ih se može smjestiti unutar određene formulacije metričkih pravila ili povijesnih razloga, ali ostaju neki za koje se čini da nemaju nikakvo opravdanje i za koje možemo kritizirati odgovornost pjesnika. Autor *Odiseje* ima mnogo nedostataka koji moraju biti opravdani lošim pjesništvom. To se ponekad događa kada se pokušava prilagoditi stih iz *Ilijade*. Ipak, to ne može biti izgovor.¹³⁷

Možda se treba pomiriti s pretpostavkom da u Homerovim epovima ipak nije sve savršeno.

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je prikazati istraživanja koja su proveli Wiliam Wyatt, Martin West, Milman Parry, Albert Lord, Barbara Graziosi i drugi o metrički uvjetovanim oblicima u Homerovim epovima *Ilijada* i *Odiseja* te proučiti koje su jezične promjene utjecale na prozodiju.

Homerov dijalekt umjetna je mješavina riječi stvorena isključivo za pjesničke potrebe. Iako se smatra savršenim pjesnikom, ipak u epovima uočavamo stihove koji nisu u metru. Homer je stvarao epove u dalekoj prošlosti (8. st. pr. Kr.) kada je bilo zastupljeno usmeno pjesništvo zbog čega jezik nijednog drugog književnog roda nije toliko uvjetovan metrom koliko u grčkoj epici. Naime, budući da se radi o pjevanju stihova u određenom metru, heksametru, bilo je potrebno metrički uvjetovati riječi kako bi se ispunio zahtjev metra. Postoje mnoge značajke stila i sadržaja koje sugeriraju da su Homerovi epovi proizvodi „duge usmene tradicije”, ali „kamen temeljac Parryjeve građevine uvijek je bila formula.” Razne modifikacije čine da se formule mogu uklopiti na raznim mjestima u stihu i odgovarati okolnostima. Najbolji je primjer metričko duljenje. Naime, postoje mogućnosti da kratak

136 Usp. West 2018: 378.

137 Usp. West 2018: 379.

vokal postane dug jer je zauzeo određenu metričku poziciju, odnosno stoji uz digamu ili dvostruki konsonant. Zatim, metričko se duljenje javlja i na početnom slogu tribraha ili antispasta. Postoje primjeri kada se posljedni vokal u riječi susretne s početnim vokalom riječi unutar stiha i rezultira duljenjem (posljedica sandhija), a ponekad oba vokala ostanu nereducirana (hijat). Sljedeća su specifičnost kratki vokali na početku stiha koji nisu pravilni za metar („ἐπεὶ δῆ“). Osim početka stiha, cezura je drugo najčešće mjesto gdje se pojavljuju nepravilnosti. Nadalje, vjeruje se da su u grčkom historijskom jeziku mnoge riječi koje su počinjale vokalom zapravo imale početno *s* i *y* koji su se kasnije razvili u *h*. Većina tih pojava rezultirale su zamjenjivanjem daktila spondejima kako bi metar bio pravilan.

Još uvijek se ne može se točno objasniti zašto se duljenje događa tamo gdje se događa, a ne drugdje gdje je također moguće i donekle očekivano. Jedino što znamo je da se dogodilo radi potrebe stiha. Bez obzira na nepravilnosti i nesavršenoj očuvnosti, može se reći da je Homer uspio napisati djelo koje će sljedeće generacije i dalje proučavati te na njegovim slavnim epovima „graditi” znanje o grčkoj kulturi i jeziku.

8. LITERATURA

- Bedjanić, Martin. 1901. *Rječnik Homerovih pjesama*. Zagreb: Albrecht.
- Dukat, Zdeslav. 1983. *Gramatika grčkog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dukat, Zdeslav. 1987. *Homersko pitanje*. Zagreb: Globus.
- Hoenigswald, Henry. 1972. Metrical lengthening in Homer. U *Language, Volume 48, Number 4*. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/411996> (25. studenog 2019.)
- Lesky, Albin. 2001. *Povijest grčke književnosti*. Preveo s njemačkoga Zdeslav Dukat. Zagreb: Golden marketing.
- Musić August, Majnarić Niko. 1961. *Gramatika grčkog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vratović, Vladimir. 1977. Grčka književnost. U: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Zagreb: Mladost.
- West, Martin. 2017. Unmetrical Verses in Homer. U: *Language and meter*, ur. Dieter Gunkel i Olav Hackstein, 362–379. Boston: Leiden.
- West Martin. 1997. Homer's meter. U: *A new companion to Homer*, ur. Ian Morris i Barry Powell, 218 – 237. Brill.

Wyatt, William. 1969. *Metrical Lengthening in Homer*. Roma: Edizioni dell'ateneo.

Elektronički izvori

Graziosi, Barbara. 2019. Omero. Dostupno na:
<https://www.goodreads.com/book/show/45890436-omero> (26. siječnja 2020.).
(prijevod Zvonko Liović, neobjavljeni rukopis)

<http://www.perseus.tufts.edu/> (10. listopada 2019.).

Rječnici

Klaić, Bratoljub. 1966. *Veliki rječnik stranih riječi*. Zagreb: Zora.

Senc, S. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. 1991. Reprint Zagreb: Naprijed.